

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 15

Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı
-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÜLKE VE ŞEHİRLERİN MEŞHUR ÖZELLİKLERİ FAMOUS FEATURES OF COUNTRIES AND CITIES IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Emine YENİTERZİ*

Özet

Klasik Türk şiiri; kaynakları, malzemesi ve muhtevası yönünden büyük bir zenginliğe sahiptir. Şiirde konu edilen coğrafya da aynı şekilde zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş topraklara sahip olması yanında dünyadaki diğer ülkelerle ticarî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle şairler birçok ülke ve şehirden söz ederler. Bu şehirler şiirde genellikle meşhur özellikleriyle birlikte yer alırlar. Örneğin; Çiğil, Çin, Deylem, Diyâr-ı Rûm, Ferhâr, Helluh, Nevşâd, Tarâz ve Yağmâ güzelleriyle; Bağdat halifelik makamı oluşu ve hırsızların çokluğu; Aden ve Bahreyn inci; Bedahşan la'l, Nişabur firûze, Yemen akîk; Çin âhû, porselen, put, nakş, nakkâş; Halep kumaş ve cam ürünleri; Hindistan baharat, tavus, papağan, fil, kılıç, hançer, inci ve yakut; Hatâ misk, kumaş ve kâğıt; İsfahan sürme; Kâşân çini, akrep ve silahları; Keşmir yün, şal, gül; Kirman kimyon ve kılıç; Mısır şeker, papağan ve kılıç; Şam kılıç, zırh gibi harp eşyaları, şeker, çörek, gülsuyu ve cam işleri; Vâsıt da kalemle birlikte anılır. Makalede klasik şiirde adı geçen ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri örneklerle verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Divan, Ülke, Şehir, Meşhur, Özellik.

Abstract

Classical Turkish poetry is very rich in terms of its sources, materials and content. The geography that constitutes the topic of poetry also exhibits variety and wealth. Due to the fact that the Ottoman Empire had lands that spread to three continents and established commercial, political and cultural relationships with other countries of the world, poets make mention of many countries and cities. These cities are generally referred to in poetry with their famous features. For example; Çiğil, China, Deylem, Anatolia, Ferhâr, Helluh, Nevşâd, Tarâz and Yağmâ are mentioned by virtue of their beautiful girls; Baghdad by virtue of being the centre of caliphate and of its numerous thieves; Aden and Bahreyn of their pearls; Bedahşan of ruby, Nişabur of turquoise, Yemen of onyx; China of gazelles, porcelain, icons, illumination and illuminators; Aleppo of fabric and glassware; India of spices, peacocks, parrots, elephants, swords, daggers, pearls and rubies; Hatâ of musk, fabric and paper; İsfahan of mascara; Kâşân of Chinaware, scorpions and weapons; Kashmir of wool, shawls and roses; Kirman of cumin and swords; Egypt of sugar, parrots and swords; Damascus of war wares such as swords and armour, sugar, pastry, rosewater and glassware; and Vâsıt of pencils. The paper lists

* Prof. Dr., Mevlana Üniversitesi Mevlana Sosyal Araştırmalar Merkezi Müdürü, eyeniterzi@mevlana.edu.tr

cities that are mentioned in classical poetry and their famous features with various examples.

Key Words: Classical Turkish Literature, Divan, Country, City, Famous, Feature.

Giriş

Klasik Türk şiiri; dinî, tasavvufî, tarihî, coğrafî ve folklorik temelleri olan; kaynak, malzeme ve muhteva yönünden son derece zengin bir edebiyatın mahsulüdür. Gök cisimlerinden bitkilere, değerli taş ve madenlerden halk inançlarına kadar birçok konu şiirde yer alır. Şiirin, böylesine zengin ve çeşitlilik arz eden muhtevaya sahip olmasında pek çok etken vardır. Osmanlı Devleti'nin geniş topraklara yayılması, bütün bu topraklarda hayat bulmuş medeniyetlerin, dinî ve etnik kültürlerin izlerine sahip olması, Orta Asya'da edinilen tecrübe ve birikimlerin yeni bir din ve kültürle kaynaşması gibi hususlar bu etkenler arasında sayılabilir. Bu arada dinî, edebî, siyasî ve ticarî ilişkiler içinde bulunulan milletlerden edinilen kültürel kazanımlar da edebiyata aksetmiştir.

Altı asır boyunca üç kıtada kaleme alınan edebî ürünlerde muhteva yönünden dikkati çeken bir unsur da coğrafî mekânlardır. Bu üç kıtadaki onlarca ülke; dağ, deniz, ada, nehir, şehir hatta ilçe ve köyler şiirde yer alır. Coğrafî mekânlar divanlarda özellikle tarih kıtalarında seferler, fetihler, tayinler dolayısıyla ismen zikredilir. Diğer nazım şekillerinde ise bu isimler yöresel veya meşhur özellikleriyle birlikte dile getirilir. Makalemizde klasik şiirde ün kazanmış özellikleriyle anılan ülke ve şehirler tespit edilmektedir. Altmışa yakın divanın taranmasıyla hazırlanan makaleyi hacim yönünden sınırlandırmak için metinde bir veya iki örnek beyit verilmekte, benzer muhtevalı örneklerle de dipnotta işaret edilmektedir.

1. Klasik Türk Şiirinde Coğrafî Mekânlar

Klasik Türk şiirinde coğrafî mekânlar kapsamında; ülke, şehir, ilçe, semt, dağ, deniz, ada ve nehir adları verilir. Ülkelere çoğunlukla kavim adlarının; “diyâr, hıttâ, iklim, il, illeri, memleket, milket veya mülk” kelimeleriyle tamlama yapılmasıyla işaret edilir. Bu şekilde adı geçen yurt veya kavimler şunlardır: Acem /Fürs /Îrân, Âd, Alaman, Anadolu, Arab /Sevâd-ı Arab /Arabistân, Arnabud, Âzerbaycan, Berber, Bulgâr, Çerkes, Çîn, Efgân, Fireng /Efrenc /Freng /Frenk /Frengistân, Engürüs, Franca /França /Fransa, Habeş, Hind /Hindüstân, Kıpçak, Kırım, Kirmânşâhân, Leh, Macar, Mısır, Moğol, Moğol-Çîn, Mosko /Moskov, Nemçe /Avusturya, Nogay, Osmânî, Özbek, Pars, Rûm, Rus, Tâtâr, Tûrân, Türk /Etrâk /Türkmân /Türkistân, Ye'cüc ve Zeng /Zengî /Zengibâr.

Divanlarda adı geçen dağlar ise; Ağır (Ağrı), Arafât, Bî-sütûn, Cebel-i Nûr, Cebel-i Rahme, Cudî, Elbürz, Hira, Kâf, Karacadağ, Kazdağı, Merve, Necd, Safâ ve Tûr /Tûr-ı Sînâ'dır. Bunlardan Bî-sütûn, Ferhâd u Şîrîn hikâyesi ile *kûh-ı gam* veya *kûh-ı belâ* nitelemeleriyle ele alınır. Sağlamlığın, gücün, yüceliğin ve erişilmezliğin sembolü olan Kâf Dağı'nın dünyayı kuşattığı ve kanaatin timsali Zümrüd-i Ankâ'nın mekânı olduğu rivayet edilir. Tûr Dağı ise Hz. Musa'nın Cenab-ı Hak'la konuştuğu ve İlâhî tecelliye müşahede ettiği yerdir; temâşa, Mûsâ, âteş gibi unsurlarla birlikte verilir.

Klasik şiirimize konu olan denizler; Aden /Bahr-i Aden, Akdeniz /Bahr-i Sefîd /Bahr-i Rûm /Deryâ-yı Sefîd, Azak, Bahreyn, Bahr-ı Muhit (Atlas Okyanusu), Bahr-ı Sifanyol, Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz), Bahr-i Mağrib, Bahr-i Ummân /Bahr-i Ahdar, Karadeniz /Âb-ı Siyâh /Bahr-i Siyâh'tır. Bu denizlerden Bahr-i Ummân çeşitli özelliklerle anılır. Umman, okyanus anlamındadır. Ancak Bahr-i Ummân olarak kullanılınca şairler Hint Okyanusu'nu kastederler ve

Hint Okyanusu'ndan inci çıkarılması, suyunun tuzlu/acı olması, timsahları¹ gibi hususlara değinirler.

Demürden tağa dönmüş cevşenin geymiş sipâhîler

Cihânda görmeyen görsün neheng-i Bahr-i Ummânu

Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 72)

Vuslat umanlar duyar mı acısını fûrkatüin

Tâlib-i gevher olana Bahr-i Ummân tatlıdur

Necâtî (Tarlan, 1997: 233)²

Bozcaada, Girid, Kıbrıs, Limni, Midillü, Mora, Rodos, Sakız, Seylân ve Sirôs şiiirde adlarına rastlanan adalardır. Klasik şiiirimizde genellikle âşıkların gözyaşları için benzetme unsuru olan nehirler ise; Akçasu, Akpınar, Arda, Aras, Asılu, Âsî, Ceyhûn, Dicle, Ergene, Fırât /Furât /Fürât, Gedis, Karasu, Kızılcaırmak, Kızılırmak, Meriç, Nehr-i Atalya, Nîl, Nîlûfer, Nive, Sava, Seyhân, Şatt, Tırava, Ton, Tonlu Deresi, Tuna, Tunca, Tûrla'dır. Bunlardan en çok adı geçen Nîl; Mısır'ın bereket kaynağı olması veya timsahlarıyla anılır:

Gam ile Nîl yaşum sîne nîl-reng oldı

Neheng-i derd ü belâ eyledi şikâr beni

Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 534)

Sevdiğine;

Sitanbûlum Karamânum diyâr-ı milket-i Rûmum

Bedahşânnum u Kıpçağum u Bağdâdum Horâsânnum

hitabıyla seslenen cihan padişahı Kanunî (Ak, 1987: 551), güzelliği;

Rûmdur yüzün göziün Aydın Karasi kaşlarun

Leblerün Mısır-ı melâhat kara zülfün Şâmdur

mısralarıyla tarif eden Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 334) benzeri şairler çeşitli vesilelerle klasik şiiirimizi çok geniş bir coğrafyaya taşımışlardır.

Bu geniş coğrafyayı temsil eden ülke veya şehirlerden bir kısmı herhangi bir özelliği belirtilmeden ismen zikredilir. Divanlarda adı anılan bu beldeler: Adıyaman, Akhisar, Akkâ, Akpınar, Akyazı, Âmid/ Diyâr-ı Bekr, Anadolu/Anatol, Ankara, 'Arîş, Arz-ı Mukaddes, Bedr, Belâver Kal'ası, Belh, Beligrad/Belgrad, Bender, Bengâl/Bengâle, Bergama, Beydâ, Beyşehir, Boğdan, Bosna, Budin, Bulgâr, Câm, Candar, Cezâ'ir, Cidde, Cürcân, Çaldıran, Çınarcık, Çorlu/Çorlu, Darvegîr, Dimyât, Eflâk, Eğri, Engürüs, Erdel, Ermanak, Erzincân, Erzurûm, Eskişehir, Eymen, Fâris (Şîrâz), Fas/ Fes, Firengistân, Gazze, Gence, Germiyân, Gördüs/Gördes, Gözleve, Güzelhisar, Hamâ, Harzem, Hemedân, Herât, Horâsân, Hotin Kalesi, Hucend, Hudeybiye, İnebolı, İskenderiyye, İslimye, İsveç, İzmir, Kâbil, Kâhire, Kandiye, Karabağ, Karabuğdan, Karaferye, Karahisar, Karasi, Karatağ, Karen, Kastamonu, Kayseri, Kazvîn, Kırım, Kili, Kirmânşâh/Kal'a-i Kirmânşâhî, Koçhisâr, Komoran, Korona, Kudus /Kudüs, Kûfe, Kûm, Kurfa, Lâdik, Lahsâ, Lâhûr, Lârende, Lûristân, Mâçin, Mağnisa, Mardin, Mâvera'un-nehr, Merve, Meşhed, Mihalic, Münâ/ Minâ, Nahçevan /Nahçıvan /Nahçıvân /Nakşivân, Necd, Nemçe, Nihâvend, Niş, Novigrad, Revân, Rîm/ Roma/ Kızıl Elma, Rûmili/Rumeli, Sâlihîyye, San'â, Sarı Kirmân, Saruhân, Sebâ, Sebzvâr/ Sebzevâr, Seferli, Sıffin, Sînâ, Sind, Sinob, Sivas, Sögütçük, Sûdân, Sultâniyye, Şat, Şîrâz, Şüşter, Temeşvâr/ Tımaşvâr/ Dımışvâr, Tiflis, Tokat,

¹ Timsah, sıcak bölgelerde ve akarsularda yaşar. Hindistan ve Sri Lanka'da halen bir tür tatlı su timsahı yaşamını sürdürmektedir.

² Necâtî (Tarlan, 1997: 401).

Tot, Turhal, Tübbet, Ulkuvar, Uyvar, Üsküb, Varadin, Vardar, Vize, Yanya, Yaş, Yenidünya, Yezd, Yunân, Zemûn ve Zengibâr'dır.

2. Klasik Türk Şiirinde Meşhur Özellikleriyle Ülke ve Şehirler

Klasik Türk şiirinde meşhur özellikleriyle anılan ülke, şehir veya ilçeler aşağıda tanıtılmaktadır:

Abvâ/Ebvâ: Arif Nihat Asya'nın Na't başlıklı şiirinde *Ey Abvâ'da yatan ölü/ Bahçende açtı dünyanın/ En güzel güli/ Hatıran uyusun çöllerin/ İlk kumlarıyla örtülü* mısralarında yer alan belde, Mekke-Medine arasında bir mevki veya bir dağın adıdır. İslamî kaynaklardaki kayıtlara göre Hz. Peygamber'in annesi Âmine Hatun Medine'den dönerken burada vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. (Fayda, 1994: 10/378–379)

Acem: Acem, "Arap olmayan" manasında, İran ve İranlılar için kullanılan bir isimdir. Dilimizdeki *Acem kılıcı gibi* deyiimi ile her iki tarafı da idare eden, güvenilir kimse kastedilir.

Murassa' kabzalı seyf-i Acemle ol şeh-i gâzî

Eder fermân-beri şâh-ı Sıfâhân ü Buhârâyı

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 565)

Aden: Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkenti ve tarihî bir limanı olan Aden; kendi adını

taşıyan körfezde, Arap yarımadası ile Afrika'daki Somali yarımadası arasında yer alır, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlar. Geçmişten bu yana körfezde çok kaliteli inci çıkarılmaktadır. Edebiyatımızda en güzel ve değerli incilerin kaynağı olarak Aden ve Bahreyn gösterilir.

Za'fdan kurtulup oldı bedenün tâze vü ter

Nite kim bahr-i Adenden çıka dürr-i şehvâr

Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 79)

Her tîre-meniş kadr-şinâs-ı suhan olmaz

Her sıfle harîdâr-ı le'âl-i Aden olmaz

Nâbî (Bilkan, 1997: 658)³

Akşehir: Konya'nın ilçesi Akşehir, genellikle Karaman'la tezat yapılarak ele alınır. Günümüzde kirazı meşhur olan ilçe divan şiirinde elmasıyla anılır.

Çürük endîşe ey meh-rû dile Akşehrün elması

Bu câna zehr-i kâtildür lebünsüz Konya helvâsı

Kütahyalı Rahîmî (Mermer, 2004: 79)

³ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 185); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 80, 89); Erzurumlu İbrâhîm Hakî (Külekçi-Karabey, 1997: 64); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 504); Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 241); Mezâkî (Mermer, 1991: 520); Sezâyî-i Gülşenî (Çelikoğlu, 1985: 182, 275); Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 151).

Âmûl: İran'ın kuzeyinde, Hazar denizinin güneyinde yer alan, geçmişte önemli bir ticaret, sanayi, ilim merkezi ve Taberistan'ın başkenti olan şehirdir. (Bilge, 1991: 99)On üçüncü yüzyılda şehirde yetmiş medresenin olduğu bildirilir. Klasik şiirimizde Âmul; Buhârâ veya Semerkand gibi ilim merkezlerinden biri olarak yer alır.

Gâlibâ Rûmda bir gence erişmiş Gâlib

Gönderir gâh Buhârâya gehî Âmûle karz

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 330)

Arnabud: Arnavut kelimesinin Rumca söyleyişidir. Günümüzde de meşhur olan “Arnavut ciğeri” ile anılır.

Pek yürekli gerek âşık geçenler zîrâ

Arnabud tâzesinin tîgi ciğerler toğrar

Sezâî-i Gülşenî (Çelikoğlu, 1985: 254, 488)

Aydın: Akşehir-Karaman adlarında olduğu gibi Aydın ili; adının ışıklı, aydınlık manasından hareketle Tire'nin karanlık anlamı ile îhâm-ı tezâd, Zengî ile de tezat yapılarak kullanılır. (Arıkoğlu, 2008: 177–186)

Gözlerin aydın yine ey Hayretî-i tîre-rûz

Ol ayağı toprağı kuhl-i Safâhânum gelür

Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981: 168)⁴

Bâbil: Mezopotamya'da; Bağdat'ın 88 km. güneyinde, Hille civarında ilkçağda kurulmuş; kulesi ve asma bahçeleriyle meşhur bir şehirdir. Edebiyatımızda Bâbil; genellikle çâh-ı/çeh-i Bâbil (Babil kuyusu) ve Kur'an-ı Kerim'de bildirilen Hârût ile Mârût adlı melekler nedeniyle kullanılır.⁵ Konuya ilişkin hikâyenin birbiriyle çelişen çeşitli rivayetleri vardır. Hârût ve Mârût insanların günah işlemelerini, Allah'a isyanlarını tenkit ederler. Cenab-ı Hak; “İnsanlardaki nefis sizde olsaydı, siz de aynı hataları yapar, onlardan çok günaha girersiniz” deyince melekler kendilerine güvenerek itiraz ederler. Allah onları sınamak için meleklerle nefis verip dünyaya gönderir. Hârût ve Mârût bir rivayete göre Bâbil'de bir kuyuda yaşar, insanların sihirle peygamberlik iddiasında bulunan yalancılara kanmamaları için onlara sihir öğretirler; bir başka rivayete göre de gündüzleri kadılık yapar, geceleri de ism-i azam duasını okuyarak göğe yükselirler. Zühre adlı bir kadın eşinden ayrılmak için Hârût ve Mârût'a müracaat eder. Melekler Zühre'nin güzelliğine kapılırlar ancak Zühre, bir şartla onlarla birlikte olacağını, şu üçünden birini yapmalarını söyler; ya kocasını öldürecekler, ya puta tapacaklar ya da şarap içeceklerdir. Melekler şarap içmenin en hafifi olduğunu düşünerek, içmeyi tercih ederler. Ancak ümmü'l-habâis (bütün kötülüklerin anası) olan şarabı içince, kendilerinden geçip diğer günahları da işlerler. Zühre onlardan ism-i azam duasını öğrenir, göğe yükselir, Zühre yıldızı

⁴ Necâtî (Tarlan, 1997: 251, 473); Zâtî (Tarlan, 1967: 338).

⁵ “Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmeydi. Fakat şeytanlar, insanlara sihir ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, ‘Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme’ demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihir öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi.” (Bakara, 2/102)

olur. Cenab-ı Hak, Hârût ve Mârût'a cezalarını dünyada mı ahirette mi çekmek istediklerini sorar. Melekler, dünya hayatı kısadır diye dünyayı tercih edince kıyamete kadar kalmak üzere Bâbil'de bir kuyuda baş aşağı asılırlar. (Onay, 1992: 194–195; Erdem, 1991: 392–395)

Klasik edebiyatımızda bu rivayetlere binaen sevgilinin gamzesi ve saçları Hârût ve Mârût'a, çene çukuru çâh-ı Bâbil'e; bazen de şairin mürekkep hokkası çâh-ı Bâbil'e, kamış kaleminin içindeki lifler de başaşağı asılmış Hârût ve Mârût'un saçlarına benzetilir.

Devâtum oldı çeh-i Bâbil ü sözüüm efsûn

Füsûnger-i kalemüm arz kıldı sihr-i helâl

Hayâlî (Tarlan, 1945: 34)

Asılur ser-nigûn Hârût gibi

Çeh-i zulmânî-i Bâbilde ekser

Necâtî (Tarlan, 1997: 46)

Sihr ta'lim eylemekde gamze-i câdû-yı döst

Çâh-ı Bâbilde ider Hârût-ı fettân ile bahs

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 171)⁶

Bağdâd/ Dârü's-Selâm: Irak'ın en büyük şehri ve başkenti olan Bağdat, klasik şiirde pek çok özelliğiyle ele alınır. Şehrin diğer isimleri Dârü's-Selâm, Medînetü's-Selâm ve Behişt-âbâd'dır:

Buk'a-i Bağdâdun itmiş vâsfinı Dârü's-Selâm

Kim ana teslîm ü tahsîn ide her kişver ki var

Fuzûlî (Akyüz, 1958: 45)

Cennete benzetilen şehrin adına dair bir etimoloji; “bâğ-dâd” yani “Allah vergisi, lutfedilmiş bahçe” anlamındadır. Şairlerimiz “dâd” kelimesinin “adalet” manasından hareketle bu isme işaret ederler:

Bağdâdnı kim vîrân kılabilür

Ol yine bu vîrânı bâğ dâd kılur

Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 528)

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi birçok velinin türbesini barındırdığı ve uzaktan gelirken önce bu türbelerin görülmesi sebebiyle şehre verilen bir diğer isim de Burc-ı Evliyâ olmuş; bu ad Fuzûlî'nin; *Geldi burc-ı evliyâyâ pâdişâh-ı nâm-dâr mısraıyla* tescil edilmiştir:

Evliyâ burcı dimiş zîrâ ki hâk-i eşrefî

Buk'a buk'a evliyâullâha olmuşdur mezâr

Fuzûlî (Akyüz, 1958: 45)⁷

Şehir Dicle kenarında, Dicle ile Fırat'ın birbirine en yakın olduğu verimli topraklar üzerinde kurulmuştur. Bu yüzden Bağdat, Dicle veya Dicle ve Fırat'ın birleştiği yer olan Şatt'la birlikte anılır:

⁶ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 353, 431); Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 61); Cevrî (Ayan, 1981: 237); Enderunlu Vâsîf (Gürel, [t.y.]: 289); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 327); Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 187); Zâfî (Tarlan, 1967: 298).

⁷ Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 611); Mezâkî (Mermer, 1991: 560); Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 222).

*Her dem akıd eşküni yârün ruhu Bağdâdına
Ey gözüm çüinkim nişân-ı Dicle-i Bağdâdsın*

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 352)⁸

Harun Reşit zamanında Abbasîlerin hükümet merkezi, dolayısıyla İslâm âleminin hilâfet makamı ve başkenti olmuştur:

*Hilâfet tahtınınun sultânı mutlak
Ki adlinden cihân olmuşdu Bağdâd*

Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 74)⁹

Bu özelliğiyle şehir asırlarca önemli bir ticaret, kültür ve ilim merkezi kabul edilmiştir.

*Revâdur Evliyâ Burcu dimek ol buk'a-i pâke
Ki her allâmeye menzilgeh ü her ilme mazhardur*

Fuzûlî (Akyüz, 1958: 72)

Bağdat, atasözlerimizde adı en çok geçen şehirlerden biridir. *Ana gibi yâr/Ane gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyâr olmaz; Sora sora/Araya araya Bağdat bulunur; Balın olsun tek, sinek Bağdat'tan gelir/Çanakta balın olsun, arı Bağdat'tan gelir; Âşıka Bağdat sorulmaz/ırak değil; Yanlış hesap Bağdat'tan döner* gibi atasözleri şiirde de ele alınır:

*Atun oynağı olursa n'ola iklim-i Acem
Âşıka Bağdâd ırag olmaz meseldür bî-gümân*

Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 26)¹⁰

*Meseldür söylenür yanlış döner Bağdâddan dirler
N'ola kılta hidâyet bana necm-i re'y-i rahşânı*

Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 140)¹¹

Bağdat bin bir gece masallarını hatırlatan bir zenginliğin, debdebenin ve eğlencenin sembolü olan şehirdir:

*Ey Behiştî geldi gönliün şehrini yapıdı hayâl
Nitekim Bağdâdı ma'mûr eyledi sultân-ı Rûm*

Behiştî (Aydemir, 2000: 410)¹²

Şehir 1258'de Hülâgû Han tarafından yakılıp yıkılmış, bu Moğol istilasası da şiirimizde konu edilmiştir:

*Bir Moğol-Çîn yüzlü kâfir gönliümün Bağdâdını
Yakdı yıkdı cevri ile âlân u tâlân eyledi*

Hayâlî (Tarlan, 1945: 53)

Büyük ve zengin bir merkez olduğu için Bağdat'ta hırsız çoktur:

⁸ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 261); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 130); Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 84).

⁹ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 266); Hayâlî (Tarlan, 1945: 50); Necâtî (Tarlan, 1997: 87).

¹⁰ Necâtî (Tarlan, 1997: 307, 349); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 606); Sezâyî-i Gülşenî (Çelikoğlu, 1985: 248, 466); Zâtî (Tarlan, 1970: 357).

¹¹ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 344).

¹² Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 209); Mezâkî (Mermer, 1991: 276).

*Ser-i kûyunda biliür gamzelerünle hâlüm
Şu ki Bağdâda vara tuş ola ayyârlara*

Necâtî (Tarlan, 1997: 429)¹³

Kâdirî tarikatında şeyhlerin çuhadan yapılmış tacına/başlığına da “Bağdat gülü” denir.¹⁴ Ayrıca Bağdat’ın kumaşları, poşusu;¹⁵ “hıstavî” hurması meşhurdur.¹⁶

Bahreyn: Kelime anlamı “iki deniz” olan Bahreyn ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu kastedildiği gibi, Basra Körfezi’nin batı sahiline yakın takımadalar ve bu adaların en büyüğü de bu isimle anılır. Günümüzde Memleketü’l-Bahreyn adıyla anılan emirliğin bulunduğu adalar çevresinde çok eski zamanlardan bu yana inci avcılığı yapılmaktadır. Klasik şiirimizde Aden yanında Bahreyn de incileriyle şöhret kazanmıştır.

*Dil ü didem hemân Bahreyne benzer dem-be-dem andan
Çıkarur taşraya gavvâs-ı kudret lü’lü’-i lâlâ*

Azmîzâde Hâletî, 58 (Kaya, 2003: 57)¹⁷

Basra: Basra Irak’ın ikinci büyük şehridir. Hulefâ-i Râşidîn zamanında yıldızı parlamış, Emevîler ve Abbasîler döneminde büyük, zengin ve gelişmiş bir şehir olmuştur. Zamanla bu özelliklerini kaybeden Basra, 1258’de Moğollar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Dilimize yerleşen *ba’de harâbe’l-Basra* (Basra harap olduktan/iş işten geçtikten sonra) deyimiyile anılır. Deyimin nasıl ortaya çıktığına dair bir rivayet anlatılır. Basra’da fakir biri açtır, kimse bir dilim ekmek vermez. Sadece bir kasap acır, bir parça çiğ et atar önüne. Adamcağız açlıktan ölmek için eti pişirmek ister ama kimden ateş istediye red cevabı alır. Elini açar; “Allahım, şu eti pişirecek bir parça ateş ver” diye dua eder. Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz Basra’da büyük bir yangın çıkar. Herkes canının, malının derdindeyken, o bir köşede etini pişirir. Daha önce ateş istediklerinden birisi adamı görür ve “Sonunda ateşi buldun” deyince; “Basra harap olduktan sonra” der.

*Düşmanum öldi velî ba’de harâbe’l-Basra
Geçdi pâşâ-yı cihân-dâra beni haylî zamân*

Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 95)

Bedahşân/Bedehşân: Afganistan’ın kuzeydoğusunda Tacikistan, Çin ve Pakistan’a komşu bölgede, merkezi Feyz-âbâd olan eyalettir. Edebiyatımızda la’l denilen kırmızı renkli değerli taşın çıktığı yer olarak tanınır. Bu taşın madenden çıktığı zaman renginin soluk olduğuna, ciğer kanına bulanıp güneşte bekletilince parlak kırmızıya dönüştüğüne inanılır. Bu yüzden klasik şiirde genellikle güneş ve kanla birlikte ele alınır.

*Ger kara daşı kızıl kan ile rengîn itsen
Tab’a tağyîr virüp la’l-i Bedahşân olmaz*

Fuzûlî (Akyüz, 1958: 482)¹⁸

¹³ Hayâlî (Tarlan, 1945: 121); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 354, 537); Necâtî (Tarlan, 1997: 427).

¹⁴ Mezâkî (Mermer, 1991: 276).

¹⁵ Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 362).

¹⁶ Evliyâ Çelebi (Kahraman-Doğulu, 1999: 3/82).

¹⁷ Ahmed-i Dâ’î (Özmen, 2001: 189); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 618).

Ruhlarundur leblerüni terbiyetler eyleyen
Mihr-i rahşândur yüzün la'l-i Bedahşândur lebün
Necâtî (Tarlan, 1997: 334)

Buhârâ: Günümüzde Özbekistan sınırları içinde olan şehir, geçmişte bir ilim ve kültür merkezi idi.

Âsaf-ı saff-ı safâ ol kim ferîd-i asr olup
Tâlib-i tahsîl için Rûmı Buhârâ gösterür
Cemâlî (Derdiyok, 1994: 78) ¹⁹

Burûsa/ Bursa: Bursa, Osmanlı Devleti'ne başkent olmuş, geçmişten bu yana idarî ve kültürel özellikleri, coğrafi güzellikleriyle dikkat çeken bir şehirdir. Necâtî, Bursa'nın kaplıcalarından ve her zaman ateş yanmasından söz eder. Şehrin zaman zaman yangınlarla ve depremlerle harap olduğu malumdur.

Necâtî gönlini her dem ider bir lâle-ruh yağmâ
Sanasın Bursa şehridür ki yakar her zamân âteş
Necâtî (Tarlan, 1997: 298) ²⁰

Çigil/ Çiğil: Çin'de bulunan ve güzelleri ile meşhur olan şehirdir. Çîn, büt, deyr gibi kelimelerle birlikte kullanılır.

Cilve-i şâhid-i endîşeme reşk eylerler
Lâle-rûyân-ı Çigil serv-kadân-ı Deylem
Mezâkî (Mermer, 1991: 234) ²¹

Çîn: Çin, klasik şiirimizde en çok adı geçen ülkelerden biridir. Geçmişte Çin'de, Doğu Türkistan'da Türk, Hıtâ, Maçın, Çiğil güzellerinin bulunması ve Mani dinini ortaya çıkardığı rivayet edilen Mânî'nin ressam olması; Nigâristân, Erjeng gibi adlarla anılan kutsal kitabının gayet güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz; Çin'le birlikte ele alınır; büt, sanem, büt-hâne, kâfir, nigâr, nigâristân, nakş, nakkâş, münakkaş, sûret, tasvîr, musavver gibi put ve resimle ilgili kelimeler bir araya getirilir.

Sana mânend kaçan Mânî Nigâr eyleye bir sûret
Ki ay yüzün sinün şâhâ hatâsuz bir büt-i Çîndür
Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 84) ²²

¹⁸ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 175, 185); Figânî (Karahana, 1966: 59); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 134); Mezâkî (Mermer, 1991: 211); Necâtî (Tarlan, 1997: 469); Nedîm (Macit, 1997: 16); Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 68); Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 418).

¹⁹ Cemâlî (Derdiyok, 1994: 51).

²⁰ Necâtî (Tarlan, 1997: 435).

²¹ Usûlî (İsen, 1990: 51); Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001:276).

²² Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 91); Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 45, 66, 85, 206); Cevrî (Ayan, 1981: 152); Çâkerî (Aynur, 1999: 154); Figânî (Karahana, 1966: 60); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 84); Zâtî (Tarlan, 1967: 148).

Çin, güzellik ve ayna münasebeti dile getirilirken, tunçtan mamul aynalara âyîne-i Çînî denilmesinden hareket edilir. (Öztürk-Örs, 2000: 32)

Lutf-ı haddiinden şikest âyîne-i Çînî bulur

Nakş-ı hüsnünden hacâlet nüsha-i Erjeng alur

Karamanlı Nizâmî (İpekten, 19749: 147)²³

Çin Hitâ dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk(müşg), bûy, âhû, nâfe, kan, Tâtâr, Hatâ /Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Ayrıca Çîn kelimesinin “kıvrım, büküm” gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra), bazen de kaşları (ebrû) ile ilgi kurulur.

Ol büt-i Çîn ü Hutâ kim turra-i müşgîni var

Ne hatâmuz gördi kim ebrûlarının çîni var

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 195)²⁴

Sen mey içdükdü izârın üzre çeşmin surh olur

Lâle otlar Çîn gülistânında san âhû-yı misk

Hayâlî (Tarlan, 1945: 241)²⁵

Çin hakanı olmak; saltanat ve güç sahibi olmayı ifade eder. Çin hakanlarına verilen isim olan “fağfûr” da hem sultan hem de meşhur Çin porselenleri için kullanılır.

Gedâ-yı kâyun olup dergehünde kâse-lîs olmak

Diyâr-ı Çinde fağfûr u hâkân olmadan yegdür

Azmî (Ceyhan, 2006: 103)²⁶

Neş'e tahsîl ettiğün sâgar da senden gamlıdır

Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfûrdan

Âlî (Çelebioğlu, 1989:140)²⁷

Deylem/Dilem: Kuzey-İran'daki Gilan'da bulunan bölgenin adıdır. Halkının saç, sakalı kıvrıktır. (Öztürk-Örs, 2000: 180) Edebiyatımızda güzelleri ile meşhurdur.

Yiridür olsa sıtabında şikâl-i pâyi

Şiken-i zülf-i mutarrâ-yı bütân-ı Deylem

Sâbit (Karacan, 1991:215)²⁸

Edirne/ Edrine/ Dârü'n-Nasr: Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonraki başkenti olan Edirne tarih ve kültürümüzde Dârü'l-mülk, Dârü's-saltana, Dârü'l-karâr, Dârü'n-nasr²⁹ veya Dârü'n-nasr ve'l-meymene adlarıyla tanınmıştır. Şehir bir zamanlar hem idarî ve siyâsî yönden hem de ilim ve sanat alanlarında önemli bir merkezdi. Edebiyatımızda Edirne, şiirimizde havası suyu

²³ Hayâlî (Tarlan, 1945: 147; Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 71).

²⁴ Hâlet Efendi (Derdiyok, 2005: 58); Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981: 262); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 410); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 370); Usûlî (İsen, 1990: 66).

²⁵ Çâkerî (Aynur, 1999: 220).

²⁶ Azmî (Ceyhan, 2006: 107); İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 86), 5/43.

²⁷ Bâkî (Küçük, 1994: 400); Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 177); Zâfî (Tarlan, 1967: 360).

²⁸ Mezâkî (Mermer, 1991: 234).

²⁹ Sâmi (Kutlar, 2004: 268).

güzel bir şehir olması yanında zemininin alçak olması sebebiyle sık sık sele maruz kalmasıyla da konu edilir.

Seyle virdüm Edrine gibi karârum şehrini

Ol İstanbuldaki sultânı andum ağladum

Zâtî (Tarlan, 1970: 466)

Ehvâz/Ahvâz: İran'da Huzistan bölgesindeki bu şehir havasının kötü olması ve zehri öldürücü akrepleriyle meşhurdur. (Öztürk-Örs, 2000: 205)

Zamân-ı devletinde fitneyi der-hâb gördükçe

Ola müjganları a'dâya nîş-i akreb-i Ehvâz

Nedîm (Macit, 1997: 162)

Ferhâr: Türkistan'da Hıta ile Kaşgar arasında güzelleriyle ünlü bir şehir; aynı zamanda bir puthanenin adıdır. Burada yetmiş güzel kız hizmet eder, gelenler kızların güzelliğine kapılarak oraya bağlanırdı. Bu mabet güzel resim ve heykellerle doluydu.

Ne bülbül ü ne çihre-perest-i gül-i bâğ ol

Zâgâne yüri râhib-i Ferhâr-ı ferâğ ol

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 556)

Deyr-i dil böyle sanem-hâne-i Ferhâr olmak

Hep senin ey büt-i nâzende hayâлиндendir

Nedîm (Macit, 1997: 284)³⁰

Habeş: Günümüzdeki adı Etiyopya olan Habeşistan, Afrika'nın doğusunda Yemen'in karşı kıyısının iç kesiminde yer alır. Halkı siyahî renkte olduğu için divan şiirinde sevgilinin siyah saçları veya beni, bazen de gecenin karanlığı için Hindû yanında en çok kullanılan benzetmelerden biridir. Ayrıca Habeş, beyazlığı temsil eden Rûm ile tezat oluşturur. Habeşliler şiirde sultan, asker, köle veya çocuk olarak ele alınır. Hz. Peygamber'in müezzini Bilâl-i Habeşî de sevgilinin beni için aynı hayallerle zikredilir.

Hâl-i lebüni gülşen-i hüsnünde gören dir

Cennetde Bilâl-i Habeşî Kevsere düşdi

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 427)³¹

Açma zülfün ey sabâ hâl-i siyâhından kim ol

Sâyebân-ı anber altında Habeş sultânıdır

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 52)³²

³⁰ Mezâkî (Mermer, 1991: 240); Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 71).

³¹ Necâtî (Tarlan, 1997: 515, 551).

³² Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 153, 162); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 393); Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 139); Necâtî (Tarlan, 1997: 159); Üsküblü İshak (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1989: 155).

Hindû vü Habeş çerisi geldi

Sahn-ı Harem içre dikdi sancak

Kansu Gavrî (Yavuz, 2002: 114)³³

Haleb/ Şehbâ/ Halebü'ş-Şehbâ: Suriye'nin başkent Şam'dan sonra en büyük şehri olan Halep, geçmişte Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri idi. Halep, süt veya süt sağma; Şehbâ ise kırçıl, ak anlamındadır. Şehirde yapılar Kayşanî denilen sarımsı beyaz taştan yapıldığı için "akça Halep" manasında Halebü'ş-Şehbâ adı verildiği söylenir. Evliyâ Çelebi, farklı bir rivayet nakleder: Hz. İbrahim Mekke'ye gitmeden önce Halep'te sütçülük yapıyordu, Sevrü'ş-Şehb (beyaz inek) adında bir ineği vardı. Onun sütünden yoğurt, kaymak, tereyağı, kaşkaval, tereme ve kesme peynirleri yapıp misafirlerine ikram ederdi. İşte bu beyaz inek sebebiyle şehre Halebü'ş-Şehbâ (sağılmış beyaz inek) denmiştir. Sütçü, kaymakçı, tereyağcı ve yoğurtçuların pîri olan Hz. İbrahim, ineğinden sağdığı sütü fakirlere dağıtmak üzere iç kaledeki camide "Makâm-ı İbrahîm" denilen minberin altındaki taş tekneye doldurur, halka ne kadar dağıtsa da Allah vergisi "berekât-ı Halîlullâh" ile süt eksilmezdi. Hatta Kansu Gavrî zamanında Halep kumandan Kertbay şehri Yavuz Sultan Selim'e karşı savunurken süt tekneden taşmış, iç kaleden aşağı hendeğe doğru sel gibi akmış, ancak Yavuz şehri fethedince (Mercidâbık Savaşı, 1516) normal hâline dönmüştür. (Gökyay, 1995: 1/243) Edebiyatımızda da şehrin adıyla süt arasında ilgi kurulur:

Nakl itdi Rûma kismetümüz dâye-i kadîr

Şehbâda şimdi nûş edecek şîr kalmadı

Nâbî (Bilkan, 1997: 1078)

Halep; geçmişten bu yana önemli bir ticaret ve dokumacılık merkezidir, ipekli kumaşları meşhurdur. 13 ve 14. yüzyıllarda da Halep, Şam ve Rakka İslamî form ve bezemelerle yapılan yaldızlı ve mineli cam ürünlerle tanınmıştır:

Herkesün vefk-i murâdınca Hudâ-yı müte'âl

Şâma hüsn eylemiş ihsân Halebe mâl ü menâl

Nâbî (Bilkan, 1997: 832)³⁴

Kumâş-ı nev-zuhûr-ı ma'rifetden şimdilik Sâbit

Bulunmazsa Haleb tamgâsı İstanbulda rağbet yok

Sâbit (Karacan, 1991:453)

Şîşe-i gönlin Cemün iy cân sîma

Kim bu şehri Konyadur sanma Haleb

Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 48)

Seyahat-nâme'de verilen bilgilere göre Halep, Şam ve Mısır'ın bir diğer şöhreti Kur'an-ı Kerim hafızlarının çokluğudur. (Kahraman-Dağlı, 1999: 3/251) Ayrıca Halep'te yapılan kalkanlar geçmişte Anadolu, İran ve Arap ülkelerinde çok tutulurdu. (Kahraman-Dağlı, 1999: 3/45; Gökyay, 1995: 1/266; Kahraman-Dağlı-Dankoff, 2007: 10/73)

Harem/Haremeyn: Harem, yabancıların girmesine müsaade edilmeyen özel ve kutsal mekân; hacca ihrama girilen yerden Kâbe'ye uzanan alandır. Haremeyn (iki Harem) ise; Mekke ve

³³ Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 210); Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 278); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 146, 240, 256); Usûlî (İsen, 1990: 70).

³⁴ Nâbî (Bilkan, 1997: 832).

Medîne ya da Kâbe-i Mükerrerme ile Ravza-i Mutahhara'dır. Bu bölgeler mübarek yerlerdir, Müslüman olmayanların buralara girmesi yasaktır. Müslümanlar'ın azamî hürmet gösterdiği bu alanlarda kan dökmek yasaktır/haramdır. Hem haccın meşakkatini ifade hem de çöllerle kaplı coğrafi konumundan hareketle bu bölgelerin dikenli, kumlarla kaplı veya taşlı, tozlu olduğu dile getirilir.

Cânâ ne bî-dîndür gözün kim hısm ile cân kasdına

Tîr ü kemân almış ele sahn-ı Haremde ceng için

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 331)³⁵

Rîk-i harem-i Ka'be-i kûyunla habîbüm

Tolaydı gözün şîşeleri kanı o sâ'at

Selîkî (Zülfe, 2006: 69)

Hatâ (Hatây, Hitâ, Hitây, Hotan, Hoten, Hutun): Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Hatâ kelimesinin “yanlış” anlamı ile tevriye veya îhâm-ı tenâsübe imkân veren şehir miski ile meşhurdur. Divan şiirinde sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk/müşg, nâfe, bağır, ciğer, hûn, âhû, gazâl, Çîn, Tâtâr ve Türk-i Hatâ gibi unsurlarla bir arada kullanılır. Misk ceylanının beslenmesine yönelik bir telakki ile benefşe ve sünbül, göbeğindeki karalık nedeniyle de lâleden de söz edilir.

Hâk-i râhı var iken yârun hatâdur ey gönül

Eyleyüp 'azm-i Hoten gel itme cüst u cây-ı misk

Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981:261)³⁶

Sünbül-i mısra'-ı bercestedür ednâ giyehi

Bî-hatâ reşk-i İremdür Hutun-i tâze zemîn

Sâkıb Dede (Arı, 2003: 190)³⁷

Hatâ, güzelleri³⁸ ve ipek ürünleriyle meşhurdur. Burada dokunan kıymetli ipek kumaşlara Hatâyî/Hitâî denir.

Bir Hatâyî dokuyup kârgah-i gülşende

Arz ider pâdişeh-i âleme kâlâ lâle

İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 66)³⁹

Ayrıca Hatâyî/ Hitâî, hem tezhipte çiçek motifi veya birbirine geçmiş spiral dallardaki çiçek motifleri hem de Hatâ'da yapılan, pirinçten mamul, güzel sanatlarda kullanılan bir cins kâğıt anlamına gelir. Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi'nde *âharlı Hitâî varaklar* (Dağlı-Kahraman, 2001: 4/152 ve *münebbed Hitâyî kâselerden* ((Kahraman-Dağlı, 1999: 3/122, 126) söz edilmesi Hatâ porselenlerinin (Çînî, fağfûr) de meşhur olduğuna işarettir.

³⁵ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 21, 186, 245, 314).

³⁶ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 49, 146, 278, 341); Cemâlî (Derdiyok, 1994: 93); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 161); Cevrî (Ayan, 1981: 277); İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 216); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 293); Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 178); Mezâkî (Mermer, 1991: 394); Necâtî (Tarlan, 1997: 235, 257, 399); Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 116).

³⁷ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 185); Cem Sultan ((Ersoylu, 1989: 45, 80, 191); Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 178); Üsküblü İshak (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1989: 212); Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 114).

³⁸ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2002: 159, 189); Necâtî (Tarlan, 1997: 220).

³⁹ Nedîm (Macit, 1997: 297).

*Zülf İrem bâğında irmiş hûşe-i müşgîn-‘ineb
Ruh Hutâyî yaprag asmış Çîn nigâristânudur*

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 52)

Hayber: Hayber Kalesi, Medine Şam arasında bir Yahudi yerleşim merkezi idi. Kalenin fethinde Hz. Ali olağanüstü kahramanlık göstermiş, hatta bir ara kalenin kapısını söküp elinde kalkan gibi kullanmıştır. Bu yüzden “Hayber Fâtîhi” lakabıyla anılır.

*Bâb-ı Hayber gibi cânâ yüreği halkun kopar
Nîze-i hışmı ele k’ol çeşm-i Hayder-ceng alur*

Zâtî (Tarlan, 1967: 281)⁴⁰

Helluh/Halluh: Klasik şiirimizde şehir adı gibi kullanılan Halluh, bir Türk boyu olan Karlukların Farsça söyleniş şeklidir. Türkistan’ın Çiğil, Yağmâ ve Nevşâd şehirleriyle birlikte ele alınır.

*Sen eyâ serv-i cihân itdükçe gül-geşt-i çemen
Dir gören bu serv-i nâz-ı Helluh u Nevşâddur*

Dede Ömer Rûşenî (Aydemir, 1990:143)⁴¹

Hicâz: Arap yarımadasında Mekke ve Medine’nin bulunduğu bölgedir. Şiirimizde Kâbe, Safâ, Merve, zezem, hac, kurban gibi unsurlarla ve hac yolunun uzaklığı, meşakkati, dikenlerle dolu olması,⁴² develerle yolculuk yapılması,⁴³ yolda kervanları soyan haramiler gibi hususlarla anılır:

*İsteyen kûyuna varmaga çeküp mihnet ü renc
Sabr kıl sun gama kim dâr durur râh-ı Hicâz*

Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 77)

*N’eyler yolunda hecr harâmîsi vaslunun
Emn ile şart itdi Hicâzun Hudâ yolun*

Necâtî (Tarlan, 1997: 378)⁴⁴

Hicâz, aynı zamanda Türk musikisinde bir makam adıdır, genellikle îhâm-ı tenâsüb ile ele alınır:

*Kûyın terâne-i Arabân ile it tavâf
Ya’nî katâr-ı nağmeyi semt-i Hicâza çek*

İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 217)⁴⁵

⁴⁰ Âdile Sultan (Özdemir, 1996: 225); Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 108).

⁴¹ Mezâkî (Mermer, 1991: 276); Nef’î (Akkuş, 1993: 145); Neylî (Erdem, 2005: 66).

⁴² Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 196).

⁴³ Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 692).

⁴⁴ Necâtî (Tarlan, 1997: 289).

⁴⁵ Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 191); Nev’î (Tulum-Tanyeri, 1977: 327); Cemâlî (Derdiyok, 1994: 101).

Hind (Hindistân, Hindûstân): Hindistan, divan şiirinde çok zengin malzeme ve hayallerle ele alınır. Ülkeye yedinci gök katında bulunan Zuhâl yıldızı hâkimdir.⁴⁶ Zuhâl, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize eder. Hindistan da siyah tenli insanların yurdudur. Bu yüzden edebiyatımızda sevgilinin saçları ve benî, Hintliye benzetilir.⁴⁷ Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için, Hindistan ile tezat teşkil eder.

Hiz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan'da Serendib (Seylan/Sri Lanka) adasına inmiş, işlediği günahdan dolayı iki yüzyıl ağlayıp tövbe etmiştir. Hindistan'da birçok baharatın yetişmesi ve kıymetli taşların bulunması, Hiz. Âdem'in o topraklara döktüğü gözyaşlarına bağlanır.

Çün Âdem ola cennetden havâyî

Diyâr-ı Hinde toğruldur asâyî

Necâtî (Tarlan, 1997: 5)

Geçmişte ve günümüzde baharat ihraç eden bu ülke, divan şiirinde özellikle karabiberin vatanı olarak ele alınır:

Çîn-i zülfünde ne Hindûdur benün kim dir gören

Milk-i Hindûstân değer bir fülfulün vardur seniün

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 280)⁴⁸

Hindistan; tavus, papağan ve filleriyle⁴⁹ de meşhurdur.

Tûtî-i nâtkayı Hind-i ademden çıkarıp

Yine mir'ât-ı tecellî ile gûyâ kılalım

Usûlî (İsen, 1990: 181)⁵⁰

Ol hoş-hurâm için çekerüz zülfi gussasın

Tâvûsı özleyen gam-ı Hindûstân çeker

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 223)⁵¹

Hint yapımı kılıç, hançer, mızrak gibi savaş âletleri makbuldür. Ayrıca Hindistan'da inci, amber ve yakut çıkarılır. Tüccarlar, baharat yanında bu kıymetli taşları ve koku malzemesini Anadolu'ya getirirler:

Kilk-i Mısrî-kasabı mâşta-i kişver-i Rûm

Tîg-ı Hindî-nesebi memleket-âşûb-ı freng

Nef'î (Akkuş, 1993: 172)⁵²

Ne tâcirdür ki yâkût u dür ile

Getürür Hind ilinden Rûma anber

Necâtî (Tarlan, 1997: 46)

⁴⁶ Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 113).

⁴⁷ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 153).

⁴⁸ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 82), 204/4; Üsküblü İshak (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1989: 123); Zâtî (Tarlan, 1967: 217, 375).

⁴⁹ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 93).

⁵⁰ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 195, 256, 267); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 178); Fuzûlî (Akyüz, 1958: 97); Necâtî (Tarlan, 1997: 64); Zâtî (Tarlan, 1967: 205).

⁵¹ Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 193; Necâtî (Tarlan, 1997: 81).

⁵² Fuzûlî (Akyüz, 1958: 26); Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 4); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 390); Mezâkî (Mermer, 1991: 195); Nedîm (Macit, 1997: 34); Nef'î (Akkuş, 1993: 52).

Hintliler tüccar⁵³ yanında; sultan, hekim, asker⁵⁴, çapulcu/yağmacı⁵⁵, hırsız, köle veya ateş-perest olmalarıyla konu edilir:

Gün yüzün üzre hâl-i siyeh zülf-i anberîn

San Hind şâhı mülket-i Rûma alem çeker

Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 90)⁵⁶

Benzer ol Hind hekîmine şehâ kaşun kim

Başı ucından ırılmaz bir iki hastelerün

Mesîhî (Mengi, 1995: 200)

Benün âlemde bir bendür nice begdeş olur fülful

İl anı döge döge kullanur Hindî siyeh kuldur

Zâtî (Tarlan, 1967: 375)⁵⁷

Zülfi yüzine baş urdugunu dil gördi didi

Görün ol Hindû-yı bed-mezhebi kim oda tapar

Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 146)⁵⁸

Irâk: Türk musîkisinin en eski makamlarından birinin adı da Irâk'tır. Tevriye veya îhâm-ı tenâsüble ele alınır.

Sebük-rûhân bilip sûrâh-ı nâyı revzen-i vahdet

Irâk u İsfahânı seyr iderler râh-ı dîğerden

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 393)⁵⁹

İsfahân/ İsfahân/ İspehân/ Safâhân/ Sıfâhân/ Sipâhân: Safevîlerin başkenti olan İsfahân'ın adı şiiirimizde birçok özellikle anılır. Öncelikle en güzel, kaliteli sürme İsfahan'da çıkarılır:

N'ola bûs-ı kademi kurre-i 'ayn olsa bana

Hâk-i pâyi gözime kuhl-i Sıfâhân görünü

Şeyhülislâm İshak (Doğan, 1997: 341)⁶⁰

Şehir İran'ın ordugâhı olarak tanınmıştır. Bu yüzden İspehân, Sipâhân adlarıyla anılır:

Ol sipeh-sâlâr-ı Kısırî-şân ki istiksâr eder

Bir sipâhî bendesin taht-ı Sipâhân üstüne

Nedîm (Macit, 1997: 15)

⁵³ Zâtî (Tarlan, 1967: 205).

⁵⁴ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 266); Kansu Gavri (Yavuz, 2002: 114).

⁵⁵ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 80).

⁵⁶ Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 33, 106).

⁵⁷ Bâkî (Küçük, 1994: 153).

⁵⁸ Nef'î (Akkuş, 1993: 288); Neşâtî (Kaplan, 1996: 123).

⁵⁹ Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 602); Zâtî (Tarlan, 1970: 65).

⁶⁰ Azmî (Ceyhan, 2006:125, 128); Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981: 163, 168, 169); Mezâkî (Mermer, 1991: 234); Necâtî (Tarlan, 1997: 338, 431, 535); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 143).

İsfahan çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Bu sebeple “İsfahân nisf-ı cihân” olarak anılır. Geçmişte İsfahan’da yapılmış büyük saraylar ve güzel bahçelerin bulunduğu yere “Çâr-bâğ” deniyordu. Şehrin Afganlılar tarafından işgali sırasında buralar tahrip edilmiştir. (Onay, 1992: 100–101)

Ne mümkün çâr-bâğ-ı İsfahân olsun buna hemtâ

Bu zîbâ kasr anunla dahı rû-be-rû ‘ibâr oldu

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 255)

Türk musikisinin en eski birleşik makamlarından birinin adı da İsfahan’dır. Bu yüzden çok zaman tevriyeli kullanılır:

Gûş-ı uşşâka virür zevk reh-i râst-ı Hicâz

Mutribâ itdüğün âheng Sifâhân yoludur

Nâbî (Bilkan, 1997: 541)⁶¹

İranlı büyük kaside şairi Kemâleddîn-i (Kemâl-i) İsfahânî (ö. 638/1240?) buralıdır:

Ayağı tozın gözine idinür sürme Kemâl

Kim iletse Zâtîyâ nazmun Safâhândan yana

Zâtî (Tarlan, 1967: 46)⁶²

Şairler şehri birden çok özellikle anarlar:

İsfahân olsa murabba‘-beste

Çâr-bâğ içre olur gül-deste

Sâmî (Kutlar, 2004: 420, 3/11)

Bezimde ehl-i basîret sipâh-ı efgânı

Sevâd-ı şehri-i Sifâhâna sürmeli derler

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 286)

İstanbul/ Dersaadet/ İslâmbol/ Konstantin/ Konstantiniyye/ Kostantini/ Kostantiniye/ Sıtanbul/ Sitanbul/ Stambol/ Stanbul: Osmanlı Devleti’nin asırlarca başşehri olan İstanbul; cennet misali güzelliği, havasının ve suyunun letafeti, güzellerinin benzersizliği, İstanbul Türkçesinin akıcılığı yanında bir ilim, ticaret ve eğlence merkezi olarak ele alınır.⁶³

Ahsente i’tidâl-i hevâ-yi Sitanbula

K’olmuş hacâlet ile nihân Gülşen-i İrem

Sâmî (Kutlar, 2004: 153)

Ayrıca İstanbul şiiirimizde müstesna bir şekilde semt, meydan, liman, mesire yerleriyle anılır. Bu mekânlar arasında; Adalar, Akbaba, Âşiyân, At Meydanı, Ayâsûfiyye, Baruthâne, Bebek, Begkoz/Beykoz, Beşiktaş, Boğaz/Boğaziçi, Çamluca, Çatladıkapa, Çerâğân, Çubuklu, Dikilitaş, Dîvânyolu, Eyyûb, Galata/ Kalata, Göksu, Gülhâne, Gümüşsuyı, Halîc, Hisâr, İhlamur, İstinye, Kâğıd-hâne, Kalender Bağçesi, Kandilli, Kanlıca, Kartal, Kasımpaşa, Kız Kulesi,

⁶¹ Cevrî (Ayan, 1981: 155); Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 97); İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 149); Nev’î (Tulum-Tanyeri, 1977: 327).

⁶² Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 83); Nef’î (Akkuş, 1993: 149).

⁶³ Helâkî (Çavuşoğlu, 1982: 30); Fehîm-i Kadîm (Üzgor, 1991: 408); Mezâkî (Mermer, 1991: 297); Nâbî (Bilkan, 1997: 981, 1077); Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 252).

Kıztaşı, Körfez, Kulekapısı, Kuzguncuk, Odun İskelesi, Ok Meydânı, Ortaköy, Paşalimanı, Sa'd-âbâd, Salacak, Sarayburnu, Sarıyâr, Selîmiyye, Servili, Sirkeci, Soğukkuyu, Südlice, Süleymâniye, Tarabya, Tophâne, Topkapı, Tozkoparan, Üsküdâr/Eskidâr, Vefâ, Yağkapanı, Yedikule, Yenikapı, Yeniköy, Yıldız, Zencirlikuyu'yu saymak mümkündür.

Kandehâr: Bugün Afganistan sınırları içinde kalan bir şehirdir. Rivayete göre İskender kurmuştur. Birçok milletler tarafından fethedilmiştir. Divan şiirinin coğrafyası içerisinde önemli bir yer tutar. Ayrıca kand (şeker) kelimesi ile zahîrî iştikak ve cinas yapılarak kullanılır.

Ederse kand-i lebin hâtır-ı mezâka hutûr

Diyâr-ı Mısra değil Kandehâra dek gideriz

Nâ'ilî (İpekten, 1990: 227)

Şekker-feşân-ı vâsf-ı lebin olsa ger n'ola

Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû Kandehârlıdır

Şeyhülislâm Es'ad (Doğan, 1997: 210)⁶⁴

Karaman/Lârende: Karaman'dan, Karamanoğullarının Osmanlıya karşı duruşları ile söz edilir. Ayrıca Karaman, şair Nizâmî dolayısıyla anılır. Karamanlı Nizâmî, bir gece Karamanoğlu Mehmet Bey'in işret meclisinde onun için yazdığı kasideyi okur. Kasideyi çok beğenen Bey, Nizâmî'ye bazı köylerin mahsulünü bağışlar. Ertesi sabah Nizâmî ihسانlarını almak üzere gidince Karamanoğlu ayılmıştır, söz verdiği ihسانlardan vazgeçer. Bu durum divan şiirine sözünde durmamak anlamında *Karaman bahşîşi* deyimiiyle geçer.⁶⁵

Hep Karaman bahşîşidür rûzigârın virdüğü

Hâzır ol kim virdüğün senden girü devrân alur

Necâtî (Tarlan, 1997: 178)

Dimişdi öldürem seni ferah ol tîg-i hışmumla

Dirîgâ ahdine turmaz sanasın Karamanlıdır

Necâtî (Tarlan, 1997: 188)⁶⁶

Karaman'a dair bir atasözü de *Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu* şeklindedir. Bu atasözünün hikâyesi dışında da Karaman'ın koyunları meşhurdur. Evliyâ Çelebi de Seyahatnâme'de Karaman koyunlarından bahseder. (Kahraman-Dağlı, 1999: 3/108)

Karen: Yemen'in bir köyü olan Karen, Veysel Karenî dolayısıyla konu edilir. (bk. Yemen)

Dil Halîli işigün Ka'besini terk idemez

Men' ider hubb-ı vatan Veys Karenden çıkamaz

Necâtî (Tarlan, 1997: 286)⁶⁷

⁶⁴ Enderunlu Vâsîf (Gürel, [t.y.]: 613); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 534); Sâmî (Kutlar, 2004: 390).

⁶⁵ Nâmık Açıkğöz (2009). "Necâtî Bey Dîvânı'ndaki 'Karaman Bahşîşi' Deyimi ve Kaynağı", I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009- Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâtî Anısına, Kocaeli 2009: 22-24.

⁶⁶ Necâtî (Tarlan, 1997: 525); Behiştî (Aydemir, 2000: 311).

⁶⁷ Sâkıb Dede (Arı, 2003: 145).

Kâşân: Türk-İslam sanatının zirveye ulaşan eski, önemli ve en renkli iç ve dış mimarî süsleme unsuru çinidir. İlk çinilerin Orta Asya’da Kâşân’da imal edildiği kazılardan ve kaynaklardan anlaşılmaktadır. Şehre izafeten bu sırlı çinilere Kâşî denmiştir. Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme’de Kâşî çinilerle yapılan saray ve camilerden söz eder. (Dağlı-Kahraman, 2001: 4/75)

Çîn ü Mâçîni gezenler görmedi

Böyle Kâşî kasr u cây-ı pür-safâ

Azmî (Ceyhan, 2006: 138)

Kâşân, akrepleriyle meşhur bir şehirdir. Talihinin akrep burcunda ve Mirrîh’in tesiri altında olduğu için akreplerinin çok, insanların da savaşçı olduğu söylenir. Akrepleri dolayısıyla Farslar Kâşân’a “Şehr-i Kej-düm” derler. ((Dağlı-Kahraman, 2001: 4/47, 229)

Büyük İnan şairlerinden Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588) şehrin en ünlü simasıdır:

Sarîr-i hâmemiün dem-bestesi nutk-ı belâgatdür

Sen istersen şüküfte-bülbül-i Şîrâz u Kâşân ol

Cevrî (Ayan, 1981: 155)

Kâşân’da işlenen savaş aletlerinin fevkalade makbul olduğu, Diyarbakır ve Cıska’da bile benzerlerinin yapılamadığı Seyahatnâme’de verilen bilgilerdendir.(Dağlı-Kahraman, 2001: 4/229)

Ken’ân: Hz. Yakup’un memleketi olan Ken’an, Filistin’de Sayda, Sur dolayları ile Suriye’nin bir bölümünü içine alır. Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan “Ken’an” adına izafeten bu ismi almıştır. Edebiyatta “pîr-i Ken’ân” ile Hz. Yakup, “mâh-ı Ken’ân veya şâh-ı Ken’an” ile de Hz. Yusuf kastedilir.

Büy-ı pîrâhen-i Yusufla güzâr eylese bâd

Der-i beytü’l-hazeni açmaya pîr-i Ken’ân

Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 62)

Kerbelâ: Bağdat’ın güneybatısında bulunan Kerbela, Hz. Peygamber’in torunu Hz. Hüseyin’in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir. İslam âlemini yasa boğan Kerbelâ vakası için “Maktel-i Hüseyin” türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Şiirimizde Kerbelâ; matem, şehadet, susuzluk gibi kavramlarla, şehit kanıyla sulanmış toprağının kudsiyeti ile anılır; çoğu zaman da tasa, gam, keder anlamında “kerb ü belâ” terkihiyle ele alınır.

Âh ol derd ü belâ-yı Kerbelâ

Kerbelânın aslıdır kerb ü belâ

Adile Sultan, 227, 26/29⁶⁸

Şehîd-i Kerbelâya su getürmek kasdın itmişsen

Seni elbette âlemde bu niyyet pây-dâr eyler

Fuzûlî (Akyüz, 1958: 80)⁶⁹

Keşmîr: Hindistan, Pakistan ve Çin sınırında, Himalayaların eteğinde dağlık bir bölgedir. Şiirimizde güzelleri ve gülü ile anılır:

⁶⁸ Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 78).

⁶⁹ Azmî (Ceyhan, 2003: 130); Sâkıb Dede (Arı, 2003: 91).

Perî-rûyân-ı Keşmîrî olur pek cezbeli ammâ

Kulun eyler efendim gibi şûh-ı sîm-berden haz

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 320)⁷⁰

Nazm-i Râşid tuhfe-i pâkîze-i İzmirdür

Hûbterdür Sâmiyâ bûy-i gül-i Keşmîrden

Sâmî (Kutlar, 2004: 524)

Ayrıca Keşmir'in Kaşmir denilen Tibet keçilerinin yünü (peşm) ile örülen şalları (paşmîna) meşhurdur:

Târ u pûdı terk-i târ u pûd-ı hestîdir anun

Şâl-i dervîşî dokunmaz sevdiğim Keşmîrde

Nedîm (Macit, 1997: 346)

Nedîm Divanı'nda Keşmir, keten, mehtâb, beyazlık ve siyahlık unsurlarının birlikte kullanılması dikkat çeker:

Dili hem-çün ketân fersûde etdi bir siyeh-çerde

Ki ta'n eyler beyâz-ı gerdeni meh-tâb-ı Keşmîre

Nedîm (Macit, 1997: 345)⁷¹

Kirmân: İran'ın güney merkezinde bir eyalet ve şehrin adıdır. Edebiyatımızda kimyonu ile meşhurdur. *Kirman'a kimyon götürmek* deyimini *tereciye tere satmak* anlamında kullanılır:

Sana gönül ve can bile getirsem Kirman'a kimyon götürmüş sayılırım.

Mevlâna (İzbudak, 1971: 1/256)

Ben niçe cân aparam k'ol hazrete ola kabûl

Çün kamu zîrelerün⁷² sen iy sanem Kirmânusun

Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 246)⁷³

Kirman geçmişte savaş aletleri yapıyla, özellikle kılıçlarıyla ünlenmiştir. Ayrıca büyük İran şairlerinden Hâcû-yî Kirmânî' (ö. 753/1352)nin memleketidir. Şairler bu iki hususa da işaret ederek, Hâcû-yî Kirmânî'nin kılıç ve kalem münazarasını konu edinen *Seb'u'l-Mesânî* adlı risalesini (Tokmak, 1996: 521) tedai ettirirler.

Hadîsinden kalurdu lâl olup dem-beste hayretde

Göreydi tîğ-i nazmum cevherin Hâcû-yî Kirmânî

Süheyî (Harmancı, 2007: 61)⁷⁴

Aldı şemşîr ile etrâfını Ak Kirmânun

Tîğ-ı Hindî-nesebi olsa n'ola Kirmânî

Mezâkî (Mermer, 1991: 195)⁷⁵

⁷⁰ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 170); Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 188, 349); Nedîm (Macit, 1997: 353)

⁷¹ Nedîm (Macit, 1997: 343).

⁷² zîre: kimyon.

⁷³ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 332, 350, 361, 368).

⁷⁴ Bâkî (Küçük, 1994: 17); Cevrî (Ayan, 1981: 155); Şerîfî (Yazar, 2006: 304/14).

⁷⁵ Nef'î (Akkuş, 1993: 52).

Konya: Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri ve Selçukluların başkenti olan Konya; mesire yeri Meram bağlarıyla meşhurdur. Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâme'de; Mısır (Feyyûm), Malatya (Aspuzu), Kefe (Sudak), Diyarbakır (Reyhân), İstanbul (Kâğıthane, Göksu), İzmit (Topyeri), Antalya (İstanâz-ı İremezât) ve Darende bağları yanında Konya'daki Meram bağlarından övgüyle söz eder. ((Dağlı-Kahraman, 2001: 4/16, Dağlı-Kahraman-Sezgin, 2001: 5/309) Çelebi Ayrıca Konya'nın beyaz ekmek, kâhî (kuru puaça cinsinden bir çeşit çarşı böreği), çörek, ballı börek, zülbiye, pandı, pişmânî, tahîne, sâbûniyye(nişasta helvası)sinin meşhur olduğunu bildirir; helvacılar çarşısından söz ederek *Konya'da âdeme helvâyı döğerek yedirirler* latifesini nakleder. Meram bağlarında yetişen bir cins çiçeğin boya imalinde kullanıldığı; mavi, sarı, pembe, turuncu ve kırmızı renkli cilalı Konya derilerinin Arap ve Acem illerinde benzerinin olmadığı; marifetli debbağlarının ise yedi iklimde eşsiz olduğu; kuyumcu, terzi, berber ve külâhçılarının şöhreti; Konya külâhının yaygınlığı da kaydedilir. (Kahraman-Dağlı, 1999: 3/20, 7/117) Klasik şiirimizde de Konya'nın Meram bağları, çizme ve külâhlarıyla konu edildiği görülür.

Mey ü mahbûbı avla evi terk it

Makâm eyle demidür Konya bâğın

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 576)

Ber-güzârı Konyanın başı ayağı sâl mâh

Resm-i dîrîn üzre ya bir çizmedür ya bir külâh

Sâbit (Karacan, 1991: 565)⁷⁶

Kütâhiyye: Kütahya günümüzde çok kaliteli porselenleriyle dünyaca meşhurdur. Şehirde on beşinci yüzyıldan itibaren çini imalatı yapılmaktadır. (Dağlı-Kahraman, 2001: 4/159) Ancak geçmişte üretilen çini ve porselen kap kakak düşük kaliteli, kalın ve kolay kırılan cinstendi. Şairler Çin porselenlerinin yerini Kütahya porselenlerinin aldığını ama incecik, parmakla vurulunca tınlayan zarif Çin mamulâtına benzemediğinden şikâyet ederler.

Girdi erbâb-ı neseb itdi fîrû-mâye zuhûr

Aldı fîncân-ı Kütâhiyye yirin Fağfûrun

Nâbî (Bilkan, 1997: 772)⁷⁷

Küynük/ Göynük: Bolu'nun ilçesi Göynük, safranın yetiştirildiği yerlerdendir. Şiirimizde çoğu zaman Küynük kelimesi hem yer adı anlamında hem de yara, yanık anlamlarında cinaslı kullanılmıştır. Ayrıca sararmış yüz, Göynük ve safran arasında ilgi kurulur.

Küynüklüsün nigâra ruh-i zerd ilet gönül

Küynüklü armağanı kamu za'ferân olur

Necâtî (Tarlan, 1997: 203)

Mâçîn: Türkistan'ın doğusunda ve Tarım'ın güney-batısındaki çöllerde ve bunların güneyindeki dağlarda yaşayan bir Türk kabilesine Mâçîn denirdi. Çin'in güney bölgesi kabilenin adından dolayı Mâçîn adıyla anılmıştır. Şiirde genellikle Çin'le birlikte kullanılır. Bölgenin güzelliği, nakkaşları, miski, buralardan alınan haraç gibi hususlarla anılır:

⁷⁶ Sâbit (Karacan, 1991:544, 548).

⁷⁷ Nâbî (Bilkan, 1997: 658); Sâbit (Karacan, 1991: 565).

Çün ebru çîn ide yazduğı tevki

Harâc-ı Çîn ü Mâçîn ola mahzar

Necâtî (Tarlan, 1997: 47)

Çîn ü Mâçîni gezenler görmedi

Böyle kasr-ı bî-kusûr-ı mutlakâ

Azmî (Ceyhan, 2006: 144)

Hatt-ı yâr ol zülf ucında müşg ile yazmış ki bu

Çîn ü Mâçînde düzülmiş düzd-i dil çengâlidür

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 193)

Medîne/ Medîne-i Münevver/ Yesrib/ Taybe: Medine, Hz. Peygamber'in hicreti ve mezarının (ravza-i mutahhara) orada olması sebebiyle Peygamber şehri olarak ele alınır. Ayrıca hurması meşhurdur.

Oldı mânendi Medine hoş münevver gülsitân

Devha-i güldür menâre pertev-i envâr gül

Necâtî (Tarlan, 1997: 61)

Bâz itmeyelüm hadisen gayre dehen

Hurmâ-yı Medîne ile iftâr idelüm

Nâbî (Bilkan, 1997: 1215)

Mekke/ Mekke-i Mükerrerme/ Bathâ/ Sevâd-ı A'zam: Mekke, Hz. Peygamber'in doğum yeri ve Kâbe'nin bulunduğu, hac ibadeti için gidilmesi gereken şehirdir. Geçmişte hac yolculuğunun meşakkatini ifade etmek için şehrin ve Mekke'ye giden yolların dikenli olduğu

Ka'be-i kûyun tavâfına ne sa'y eyler rakîb

Mekkeye varmak revâ midur müselmân olmayan

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 333)

Sa'y it Ahmed 'ıška kim Merve hakıyçün dil-berün

Ka'be-i kûyı mugaylânı safâlar gösterür

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 186)⁷⁸

Mısır: Mısır klasik şiirimizde adı çok geçen ülkelerden biridir. Genellikle kelimenin, "ülke, memleket" anlamındaki sözlük karşılığı ile tevriye yapılarak ya da Hz. Yusuf ve Züleyha'nın hikâyesi konu edilerek ele alınır. Mısır hükümdarlarına "azîz" denilmesi, Hz. Yusuf'un güzelliği, Mısır'da zindana atılması, rüya tabirindeki ustalığı, Mısır'a sultan olması gibi konular dile getirilir:

⁷⁸ Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 236/4).

Nice Yûsuf-hüsni habs itdi zenahtânun çehi
Mısr-ı hüsne çünkim oldun ey lebi şekker azîz

Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974: 160)⁷⁹

Şiirimizde *Mısr*'a *sultan olmak* deyimi; güce, saltanata, ikbale kavuşmak manasında kullanılır:

Gedâ-yı kûyun olmakdur didüm âlemde maksûdum
Gülüp ol Yûsuf-ı sâni didi var Mısra sultân ol

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 781)⁸⁰

Mısır ayrıca Nil nehrinin ülkeye katkısı, şeker kamışı ve şekeri, papağanları (tûtî), geçmişte çok değerli olan kılıçları (Kahraman-Doğru-Dankoff, 2007: 10/73) ile anılır.

Diyâr-ı Mısra eser kılmasaydı insâfun
Safâ-yı Nil ile kesb itmez idi dad şekker

Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 55)⁸¹

Yûsuf-ı şîrîn-dehensin husrevâ didüm didi
Yok Behiştî Mısr-ı hüsniün bir şekker-güftâriyam

Behiştî (Aydemir, 2000: 406)⁸²

Nahşeb: Nahşeb Özbekistan'ın ortaçağ şehirlerindedir. Arap coğrafyacıları tarafından Nesef ismiyle zikredilir. İbn Mukanna adlı sihirbaz Nahşeb'de bir kuyudan ay çıkarır ve bu ay altmış gün gökyüzünde görünürmüş. Şiirimizde bu ay mâh-ı Nahşeb, kuyu da çâh-ı Nahşeb olarak anılır. (Onay, 1992: 279)

Zenahtânunla kim pehlû-be-pehlû sîb-i gabgabdur
Zenahtân çâh-ı Nahşeb sîb-i gabgab mâh-ı Nahşebdür

Nâbî (Bilkan, 1997: 1236)⁸³

Necef: Irak'ın başkenti Bağdat'ın güneyinde, nüfusunun çoğunluğunu şiîlerin oluşturduğu ve Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu yerdir. Hastalar şifa bulma ümidiyle bu türbeye hediye getirirler.

Redd itme derdmendi eyâ Sâhibü'n-Necef
Virsün harîm-i hürmetüne hastalar tuhaf

Necâtî (Tarlan, 1997: 310)⁸⁴

⁷⁹ Behiştî (Aydemir, 2000: 471); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 165); Çâkerî (Aynur, 1999: 178); Necâtî (Tarlan, 1997: 404, 535; Selikî (Zülfe, 2006: 48).

⁸⁰ Azmî (Ceyhan, 2006: 103); Mesîhî (Mengi, 1995: 212); Necâtî (Tarlan, 1997: 257, 284).

⁸¹ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 201); Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 221); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 114); Kansu Gavri (Yavuz, 2002: 116); Kütahyalı Rahîmî (Mermer, 2004: 139); Nâbî (Bilkan, 1997: 689); Necâtî (Tarlan, 1997: 290); Sâbit (Karacan, 1991: 410).

⁸² Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 92); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 376).

⁸³ İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 83); Mezâkî (Mermer, 1991: 479); Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 302).

⁸⁴ Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 189); Cevrî (Ayan, 1981: 313); Hayretî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1981: 242); Kansu Gavri (Yavuz, 2002: 134).

Nevşâd: Türkistan'da güzelleriyle meşhur şehirdir. Genellikle Helluh'la birlikte anılır.

Kemend-i silsile-i dilberân-i Çîn ü Hitâ

Sinân-ı gamze-i hûbân-ı Helluh u Nevşâd

Nef'î (Akkuş, 1993: 145)⁸⁵

Nişâbûr: Horasan'ın tarihteki dört başkentinden biri olan, günümüzde İran'ın kuzeydoğusunda yer alan şehir; depremleri (Çelebioğlu, 1989:127) ve firuze kaynakları ile meşhurdur. Nişâbûr, aynı zamanda klasik Türk musikisinde mürekkep bir makam adıdır.

Kûh-ı temkîn ü vakârun eylese tahmîl eger

Arz-ı Nişâbûr-veş kûy-ı zemîn lerzân olur

İzzet Ali Paşa (Aypay, 1998: 86)

Boyandı gök dere fîrûze dökdi derdinden

Hirâs saldı Nişâbûra leşker-i niğehin

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 350)

Veân olsa Sıfâhân ü Irâka sarsar-ı kahri

Eder lerziş temâyül ıztırâb arz-ı Nişâbûri

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 569)⁸⁶

Rûm /Diyâr-ı Rûm: Eskiden Doğu Roma imparatorluğu Anadolu'yu da içine aldığı için Anadolu'ya Rûm, Anadolu'da yaşayan halka da Rûmî denilirdi. Klasik şiirde Diyâr-ı Rûm, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay (devr-i kamer), güzellik, güzellerin bolluğu, eğlence, şarâb, harâmîlerin, esirlerin, tâcirlerin ve kâfirlerin çokluğu, peyniri gibi gibi unsurlarla ele alınır.

Çîn illeriniün çok gözi âhûların ögme

Ey hâce bu Rûm illeridür bunda neler var

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 532)

Ey hâce Çîn metâ'ını ko kim bu Rûmdur

Bunda mey adlu hâs Frengî kumâş olur

Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 69)⁸⁷

Sebâ/Sebe: Hz. Süleyman'ın eşi Belkıs'ın Yemen'de hükmü altında bulundurduğu zengin ve güçlü ülkedir. Hz. Süleyman'ın kıssası dolayısıyla hüdhüd ve rüzgâr gibi unsurlarla birlikte anılır.

Hüdhüd gibi peyâm-ı bahâr-ı visâl ile

Pervâz-ı şevk edip geliyor ez-Sebâ sabâ

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 276)⁸⁸

⁸⁵ Neylî (Erdem, 2005: 191); Mezâkî (Mermer, 1991: 276).

⁸⁶ Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 565); Nedîm (Macit, 1997: 15); Sâkıb Dede (Arı, 2003: 75).

⁸⁷ Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 537); Necâtî (Tarlan, 1997: 158, 178, 179, 212, 270, 365); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 243); Sezâyî-i Gülşenî (Çelikoğlu, 1985: 68); Zâtî (Tarlan, 1967: 150).

Semer kand: Özbekistan'ın güneyinde yer alan bu tarihî şehrin adına dair farklı görüşler vardır. Bunlardan biri de İskender'in çok sevdiği cariyesi Semer'le ilgilidir. Semer hastalanınca hekimler ona havası, suyu güzel bir yere yerleşmesini tavsiye ederler. İskender Semer'i şehrin bulunduğu yere gönderir; cariye burada sağlığına kavuşunca şehir kurulur ve adına Semer-kand denir. (Botsalı, 1981: 151) Bu isimdeki "kand", kent anlamındadır ancak divan şairleri kelimenin "şeker" manasını öne çıkarırlar ve genellikle Kandeher'la birlikte ele alırlar:

Leb-i yârün hayâli yollarında

Semer kanddan gider dil Kandeherâ

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 248)⁸⁹

Semer kand geçmişte önemli bir ilim ve kültür merkezi idi. Halen ayakta olan Uluğ Bey Medresesi'nde Ali Kuşçu başta olmak zamanın âlimleri matematik ve astronomi eğitimi veriyorlardı. Divan şairleri Âmûl ve Buhârâ yanında Semer kand'ı bu özelliğiyle anarlar:

Bildünse özün Rabbi biliüp ilme yitişdün

Lâzım değül olmazsa Semer kand u Buhârâ

Cemâlî (Derdiyok, 1994: 51), 1/33

Geçmişte Semer kandî kâğıtlar (Dağlı-Kahraman, 2001: 4/152; Öztürk-Örs, 2000: 659) ve kilitler meşhurdu.

Hat-ı gerd-i leb-i la'lini sanma hûn-ı kurbânla

Semer kand üzre yazılmış du'â-yı îd-i kurbândur

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 300)

Gözüm açalı kapu hayâli konuğına

Bağladı Semer kandi kapu hâba sanasın

Kadı Burhâneddin (Ergin, 1980: 157)⁹⁰

Seylân: Geçmişte bir adı Serendip, günümüzdeki adı da Sri Lanka olan Seylan'da; safir ve Seylan taşı denilen, yapısında alüminyum ve demir bulunan siyah renkli bir cins granit çıkarılır.

Elmâs u la'l ü gevher-i Seylân eder zuhûr

Çeşm olsa eşk-bâr sefid ü siyâh u surh

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 267)

Şâm/ Dımışk: Şâm-ı Şerîf, Şâm-ı Cennet-meşâm adlarıyla da anılan, Suriye'nin başkenti Şam dünyadaki en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Emevîlerin başkenti olan bu tarihî şehir geçmişte önemli bir kültür ve ticaret merkezi idi. Divan şiirinde Şam, Farsçadaki akşam ve karanlık anlamındaki "şâm" kelimesiyle tevriyeli kullanılır, genellikle sevgilinin saçları ile ilgi kurulur. Bunun dışında Şam'ın şiirimizde yer alan birçok özelliği vardır. Öncelikle Şam'ı konu edinen; *Cennet Şam'ın altındadır veya Allah'ın yeryüzünden seçtiği bölge Şam'dır.*

⁸⁸ Behiştî (Aydemir, 2000: 428); Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 81).

⁸⁹ Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 283).

⁹⁰ Nev'î (Tulum-Tanyeri, 1977: 535).

*Yarattıklarının ve kullarının seçkinleri de oradadır. Ümmetinden bir cemaat hesapsız ve cezasız olarak cennete girecektir gibi uydurma hadislere şairlerimiz de işaret ederler.*⁹¹

Bu hadîs içre ki Şâm altı durur bağ-ı Na'îm

Zâhidâ sâye-i zülfinde ruhın cennet bil

Necâtî (Tarlan, 1997: 58)

Cennet kohusu gelmege başladı meşâma

Yaklaşdı gibi kâfilemüz menzil-i Şâma

Üsküblü İshak (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1989: 301)⁹²

Şehrin itibarını artırmak için Şam hakkında başka rivayetler de ortaya çıkmıştır. Hz. İsa, Şam'da Emeviyye Camii'nin minaresine inecek, Mehdî de Şam'dan zuhur edecektir.

Menâr-ı Hazret-i İsâya çıkdı Şâma geldükde

Görenler adl u dâdın çıkdı zann itdi Mesîhâyı

Azmîzâde Hâletî (Kaya, 2003: 91)

Nûr-ı ma'nâ oldı çün rûşen sevâd-ı harfden

Şâmdan etse aceb mi subh-ı devlet iftitâh

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 148)⁹³

Hz. Hüseyin'in şehit edildiği, ehl-i beytin de Yezid'in askerine esir düştüğü geceye “Şâm-ı garîbân” (gariplerin akşamı) denir. Bazen herhangi birinin öldüğü günün akşamına da aynı isim verilir.

Mihr-i devlet baht-ı erbâb-ı dile âyînedir

Perde-keş subh-ı vatan Şâm-ı garîbân üstüne

Nedîm (Macit, 1997: 13)

Geçmişte savaş aletlerinin en iyileri Şam'da yapılır; Dımışkî kılıç, kalkan, mızrak ve topuzlar tercih edilirdi. ((Kahraman-Dağlı-Dankoff, 2007: 10/73)

Benzedürlerse Dımışkî kılıca müjgânun

Aceb olmaz o meh-i sîm-beden gamlıdur

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 543)

Şam'da camcılık da ilerlemişti, Şam mamulu şişeler makbuldü. Ayrıca örneklerde görüldüğü gibi Şam'ın gülsuyu da ünlüdür:

Akıdur şîşe-i Şâmî gibi Rum içre gül-âb

Şâm-ı zülfüne kılaldan berü çeşmüm seferi

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 390)⁹⁴

⁹¹ İ. Hakkı Ünal (2000). “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve Hayru'l-Buldan Risalesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 41, Ankara, s. 74-77.

⁹² Necâtî (Tarlan, 1997: 219); Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 276); Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 430).

⁹³ Helâkî (Çavuşoğlu, 1982: 53); Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 361).

⁹⁴ Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 85).

*Saçsa benefşe zülfine ol gül-‘izâr âb
Şâmî gül-âb gibi olur müşg-bâr âb*

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 126)⁹⁵

Ne Şam’ın şekeri ne Arab’ın yüzü deyişle kültürümüzde de konu edildiği gibi Şam’ın şekeri meşhurdur. Bir çeşit kül çöreği olan “kâk” da Şam’a mahsustur.

*Nev-hatânın pür-halâvet bûse-i cân-perveri
Cümleden şîrîndir Şâmın nebât-ı sükkeri*

Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 120)⁹⁶

*Şems-i rûyu ile Şâm kâkına dönmiş bedeni
Şerbet-i la’le kırılmış gibi bekler nevbet*

Refî-i Kâlâyî (Alpaydın, 2007: 20)

Şîrâz: İran’ın güneyinde yer alan bölgenin önemli bir ticaret merkezi, büyük bir şehirdir. Sa’dî, Hâfız ve Örfî gibi büyük İran şairleri Şîrâzlıdır. Klasik şiirimizde bu şairler, bahçeleri ve gülleri ile meşhur şehrin bülbülleri olarak nitelendirilir. Ayrıca şehirde cam işçiliği gelişmiştir.

*Zebân-ı bülbül-i Şîrâzdan debîr-i felek
Sahîfe-i dile yazdı bu gûne güftârı*

Şeyhülislâm İshak (Doğan, 1997: 158)⁹⁷

*Dehânın kırmadan urur hünerle çak miyânından
Eger âmâc-ı tîri olsa nâf-ı şîşe-i Şîrâz*

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 629)

Şîrvân: Kafkasya’nın üç büyük bölgesinden biridir. Halen halılarıyla meşhur şehir, şiirimizde ünlü şair Hâkânî-i Şîrvânî (ö. 595/1199) dolayısıyla ve geçmişte ipek üretim merkezlerinden biri olmasıyla konu edilir.⁹⁸

*Harîr-i nüktemün âşüftesi zülf-i nezâketdür
Sen istersen hevâ-dâr-ı birîşîm-tâb-ı Şîrvân ol*

Cevrî (Ayan, 1981: 155)

*Ya Örfiyem ya Hâkânî disem bu tab’ ile câ’iz
Ki itdüm Rûm u Mısrı gıpta-geh Şîrâz u Şîrvâna*

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 146)⁹⁹

Tâ’if: Hicaz bölgesinde, Mekke’nin güneyinde yer alan şehir deri sanayiinde önem kazanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 145).

⁹⁶ Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 279, 310); Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 304).

⁹⁷ Cevrî (Ayan, 1981: 223); Mezâkî (Mermer, 1991: 355); Nâbî (Bilkan, 1997: 66); Usûlî (İsen, 1990: 225).

⁹⁸ Kazım Paydaş (2004). “Ak-Koyunlular Döneminde Ticaret”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.36, Ankara, s. 220.

⁹⁹ Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 204).

Deri, ilâçlarla belâlara uğrar da Tâif derisi güzel bir hâle girer.

Mevlâna (İzbudak, 1971: IV/9)

Tarâz/Terâz/Tırâz: Güney Kazakistan'da Kırgızistan sınırında, Talas nehri üzerinde bir şehirdir. Güzelleri ile meşhurdur. (Öztürk-Örs, 2000: 766)

Zâhide mezheb sorarsan zerk u tezvîr ü riyâ

Âşıkâ meşreb sorarsan hüsn-i hûbân-ı Tarâz

Ahmed Paşa (Tarlan, 2005: 252)

Tâtâr, Türk: Klasik Türk şiirinde Türklerle Tatarlar kast edilir ve yağmacı, zalim, kavgacı, cesur, sarhoş, usta avcı, at binici ve ok atıcı gibi özelliklerle ele alınır. Tatar veya Türkler güzelleriyle meşhurdur ve çoğu zaman Türk adı güzel anlamında sıfat olarak kullanılmıştır. Tatar ülkesi ile Doğu Türkistan kastedilir ve misk, âhû, nâfe, bûy gibi unsurlarla birlikte kullanılır.

Çeşm-i mahmûrûn ki dâyim fikri şûr u şerdedür

Hayr ola ol Türk-i mestiün kasdı cân u serdedür

Çâkerî (Aynur, 1999: 108)

Kâmet-i servi havâ-yi kadd-i hoş-refât eger

Nâfe-i Tâtârı bûy-i zülfi anber-bâr sır

Necâtî (Tarlan, 1997: 260)

Tebrîz: İran'ın kuzeybatısında yer alan büyük bir şehirdir. Divan şiiri coğrafyasında Şîf inançların önemli bir merkezi olması¹⁰¹ yanında telli/çizgili bir çeşit kumaşıyla anılır.

Atlas-ı çarh üstine tertîb-i bezm-i şevk idüp

Telli Tebrîzî kumâş-ı nev döşetsün kehkeşân

İzzet Ali Paşa (1998: 148)

Tire: Aydınogulları'nın yerleşim yerlerinden olan Tire, şiirde Farsça *tîre* kelimesinin "bulanık, karanlık" anlamları ile ilgi kurularak Aydın'la birlikte ele alınır. (bk. Aydın)

Aydın içinde Tire/tîre durur hâl-i ârızun

Ruhsâr Germiyan hat-ı müşgîn Karasidür

Necâtî (Tarlan, 1997: 251)¹⁰²

Tûs: İran'ın doğusunda geçmişte Meşhed dâhil pek çok yerleşim yerini içine alan idarî bir bölge ve şehirdir. Beşinci ve en tanınmış Abbasî Halifesi olan Hârûn Reşîd (763–809) Tus'ta vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Tus; Şeh-nâme müellifi Firdevsî-i Tûsî'nin (935–1020) ve

¹⁰⁰ Ahmet Kâzım Ürün (2003). "Edebiyat ve Ticaretin Buluştuğu Noktalar Panayırlardan Günümüz Fuarlarına", *Nüsha*, Y.III, S. 10, s. 163.

¹⁰¹ Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 632).

¹⁰² Necâtî (Tarlan, 1997: 473).

İmam Gazâlî'nin (1058–1111) memleketleri ve kabirlerinin bulunduğu yerdir. Şifilerin sekizinci imamı olan Ali Rızâ da 818'de Tus'un Sanâbâd kasabasında rivayetlere göre zehirlenerek şehit edilmiştir. Klasik şiirimizde şehir; Firdevsî ve İmam Ali Rızâ'nın meşhedi olarak ele alınır. Ayrıca, Hâlet Efendi'nin bir beytinde kırmızı Tus şalından söz etmesi İran'ın pek çok şehrinde olduğu gibi Tus'ta dokumacılığın geliştiğine, şallarının meşhur olduğuna işaret eder mahiyettedir.

Yidinci Mûsî-i Kâzım imâm-ı heft kişverdür

Şehîd-i Tûs itmîşdür sekiz cennet Horâsânı

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 285)¹⁰³

Şeh-nâme-i ışk ile n'ola olsa Mezâkî

Firdevsî-i Îsî-nefes-i Tûs-ı mahabbet

Mezâkî (Mermer, 1991: 300)

Boyundan aşdı mevc-i hûn-ı nâ-hakk ol sitem-hûnun

O ma'nâdur başında şâlı kâr-ı Tûs-ı gül-gûndur

Hâlet Efendi (Derdıyok, 2005: 46)

Vâsıt: Bağdat ve Basra arasında, Dicle boyunca yayılmış olan bu şehir, kamış kalemleriyle meşhurdur. Eskiden usta yazıcıların kalemleri Vâsıt kamışlığından gelirdi.¹⁰⁴

Bir iki safhayı hem-reng-i rûy-ı baht edicek

Elimdeki kalem-i Vâsûtîye geldi kelâl

Nedîm (Macit, 1997: 36)

Venedik: Venedik, geçmişte Avrupa'nın ticaret başkentlerinden biriydi. Venedik duka altınları da Avrupa'nın en itibarlı parası idi. Osmanlı ticaret hayatında Venedik altınları kullanılır; sahte olanları ayırmak için hakiki altınların üzerine "sahh" damgası vurulurdu.¹⁰⁵

Hâline göre rızkı olaydı bed ü nîkin

Olmazdı zer-i tâm-'ayârı Venedikin

Haşmet (Arslan-Aksoyak, 1994: 155)

Yağmâ: Türkistan'da güzelleriyle meşhur şehirdir.

Gözün Keşmîr özüün Rûmî benün Hindû lebiün Mısrî

Görün bu Türk-i Yagmâyı niçe benzer Mogol-Çîne¹⁰⁶

Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 232)

¹⁰³ Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 102).

¹⁰⁴ Müjgan Cunbur (1982). *Âlî, Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*, Ankara, s. 104.

¹⁰⁵ Hans Wilski, "Venedik Duka Altınlarına Osmanlılar Tarafından Vurulan 'Sah' Damgası", www.turknumismatik.org.tr.

¹⁰⁶ Nazîm (Onay, 1992: 431).

Yemân/Yemen: Arabistan yarımadasının güneyinde yer alan Yemen, Süheyl yıldızı ve akikle birlikte anılır. Bu yıldız Yemen'den çok parlak görüldüğü için en değerli kırmızı akik taşları Yemen'den çıkarılmıştır:

Akîkun rengi hûn-ı dîdedendür

Bahânedür Süheyl ile Yemende

Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 205)¹⁰⁷

Yemen, Hz. Peygamber zamanında yaşamış, Peygamber âşığı olmasına rağmen O'nu görememiş olan Veysel Karenî (Üveys bin Âmir el-Karnî)nin memleketidir. Yemen'in Karn köyünden olan Veysel Karenî, deve güderek geçimini sağlar, gözleri görmeyen yaşlı ve hasta annesine bakardı. Ömrü boyunca sevgili Peygamberimizin aşkı ile yanıp tutuştu; Resûlullah'ı görmeği arzu etti fakat annesi kendisine bakacak başka kimsesi olmadığı için izin vermedi. Asr-ı saadette yaşamasına rağmen sahabe olamadı ancak tâbiindendir. Hakkında birkaç hadis-i şerif vardır.¹⁰⁸ Hz. Peygamber; zaman zaman mübarek yüzünü Yemen'e çevirip; *Yemen tarafından rahmet rüzgârı estiğini duyuyorum* demiş; Hakk'a yürümeden önce hırkasının Veysel Karenî'ye verilmesini vasiyet etmiş, Hz. Ömer ve Hz. Ali Yemen'e giderek hâlen İstanbul-Fatih'teki Hırka-i Şerif Camii'nde muhafaza edilen hırka-i saadeti Veysel Karenî'ye teslim etmişlerdir.

Rîh-i Rahmânı Yemenden ki o hazret buldı

Cân dimâğına dem-i Veys ayândan geldi

Erzurumlu İbrahim Hakkı (Külekçi-Karabey, 1997: 480)¹⁰⁹

Yemen'e dair bir diğer husus da Tubba Meliki Es'ad Ebû Kerîb el-Himyerî ile ilgilidir. Âlimlerden semavî kitaplarda müjdelenen son peygamber Hz. Muhammed'in geleceğini öğrenen Es'ad Ebû Kerîb el-Himyerî, kaleme aldığı birkaç beyitlik şiirde, beklenen peygamberin Allah'ın resulü olduğuna dair inancını ve onun zamanına yetişmesi hâlinde ona büyük bir sadakatle bağlanacağını belirtmektedir. Ebû Kerîb'in asırlar önce söylediği bu küçük manzume muhafaza edilmiş, Medine'ye hicret ettiği zaman Eyyub el-Ensârî tarafından Hz. Peygamber'e takdim edilmiştir. Melik de Hz. Peygamber tarafından ehl-i tevhid olarak nitelenmiştir.¹¹⁰

Olmuş idi şeh-i iklîm-i Yemen

Tubba'-i sâf-dil ü pâk-beden

Sâmî (Kutlar, 2004: 426)

Yemen kültürümüzde kahvenin geldiği diyar olarak bilinir:

Rindâna böyle göz mü karartırdı ehl-i keyf

Her yıl geleydi kahve Yemenden ziyâdece

Enderunlu Vâsıf (Gürel, [t.y.]: 353)¹¹¹

¹⁰⁷ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 82); Cem Sultan (Ersoylu, 1989: 140); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 437); Necâfî (Tarlan, 1997: 160).

¹⁰⁸ Veysel Karenî hakkında; "Üveys-i Karnî, ihsân ve iyilikte tâbiînün hayırlısıdır", "Kıyamette Allahu Taâlâ Üveys suretinde yetmiş bin melek yaratır, Üveys'i onların arasında Arasat'a götürürler. Cennet'e gider ve Allahu Taâlâ'nın bildirdiğinden başka kimse hangisinin Üveys olduğunu bilmez" ve "Ümmetimden bir kimse vardır ki, Rebî'a ve Mudar kabilelerinin koyunları kıllarının adedince kişiye kıyamette şefaât edecektir" hadis-i şerifleri buyurulmuştur.

¹⁰⁹ Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001: 8); Cevrî (Ayan, 1981: 113); Erzurumlu İbrâhîm Hakkı (Külekçi-Karabey, 1997: 65); Kadî Burhâneddin (Ergin, 1980: 327, 427); Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 400).

¹¹⁰ İbn Kesîr Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (1394). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2. bs. Beyrut, C. III, s. 18; Kâmil Miras (1982). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6. bs., Ankara, C. VI, s. 45.

¹¹¹ Refî'-i Kâlâyî (Alpaydın, 2007: 23).

Sonuç

Klasik Türk şiirinde adı geçen ülke veya şehirlerin tanınmış özelliklerine dair bu çalışmanın nihayetinde ortaya çıkan malzeme oldukça zengin ve çeşitlidir. Şairlerimiz duygu, düşünce ve hayallerini ifade ederken yerleşim merkezlerinin bu özelliklerinden azami ölçüde faydalanmışlardır. Diğer yandan klasik Türk edebiyatının kültürel ve coğrafi yönlerden derinlik ve genişliğini burada verilen örneklerden de anlamak mümkündür.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Nâmik (2009). “Necâtî Bey Dîvânı’ndaki ‘Karaman Bahşîşi’ Deyimi ve Kaynağı”, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15–17 Nisan 2009- Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâtî Anısına*, Kocaeli, s. 22–24.
- AK, Coşkun (1987). *Muhibbî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı-Karşılaştırmalı Metin*, C. 1–2, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- AKBAYAR, Nuri (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- AKKUŞ, Metin (1993). *Nef’î Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan ve diğ. (1958). *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ALPAYDIN, Bilal (2007). *Refî-i Kâlâyî Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARI, Ahmet (2003). *Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARIKOĞLU, İsmail (2008). “Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23-Bahar, Konya, s. 177–186.
- ARSLAN, Mehmet-AKSOYAK, İ.Hakkı (1994). *Haşmet Külliyyâtı*, Sivas: Dilek Matbaacılık.
- AYAN, Hüseyin (1981). *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AYDEMİR [Tunç], Semra (1990). *Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDEMİR, Yaşar (2000). *Behişî Divanı: Behişî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AYNUR, Hatice (1999). *15. Yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme - Tenkitli Metin*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- AYPAY, A. İrfan (1998). *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan-Tenkitli Metin, Nigâr-nâme-Tenkitli Metin*, İstanbul.
- BİLGE, Mustafa L. (1991). “Âmûl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 3, s. 99.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*, C. I-II, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BOTSALI [YENİTERZİ], Emine (1981). *Muhammediye Şerhi’ndeki Kelimeler, Mazmunlar ve Kavramlar*, Mezuniyet Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- CEYHAN, Âdem, (2006). *On Altıncı Asır Osmanlı Âlimlerinden Azmî Pîr Mehmed Bey ve Dîvânı*, Manisa.
- CUNBUR, Müjgan (1982). *Âlî, Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1979). *Amrî Dîvânı Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1980). *Vasfî, Dîvan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1997). *Yahyâ Bey-Dîvan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-TANYERİ, M. Ali (1981). *Hayretî, Dîvan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-TANYERİ, M. Ali (1987). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: III. Cild*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-TANYERİ, M. Ali (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi, Dîvân-Tenkidli Basım*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1982). *Helâkî, Dîvan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1989). *Ali Nihad Tarlan*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇELİKOĞLU, Şahver (1985). *Sezayi-i Gülşenî Divânı*, İstanbul: Yazı Yayıncılık.
- ÇIPAN, Mustafa (2003). *Fasîh Divanı, İnceleme-Tenkidli Metin*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DAĞLI, Yücel-KAHRAMAN, Seyit Ali (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî-4. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, İstanbul: YKY.
- DAĞLI, Yücel-KAHRAMAN, Seyit Ali-SEZGİN, İbrahim (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî-5. Kitap, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, İstanbul: YKY.
- DERDİYOK, İbrahim Çetin (1994). *Cemâlî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*, Harvard University.
- DERDİYOK, İbrahim Çetin (2005). *Hâlet Efendi Divançesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, Adana: Karahan Kitapevi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm İshak ve Dîvânı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997). *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkidli Metni*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ERDEM, Sadık (2005). *Neylî ve Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ERDEM, Sargon (1991). "Bâbil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 4, s. 392-395.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERSOYLU, İ. Halil (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- FAYDA, Mustafa (1994). "Ebvâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 10, s. 378-379.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî- I. Kitap: İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, İstanbul: YKY.
- GÜREL, Raşan [t.y.]. *Enderunlu Vâsıf Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- HARMANCI, M. Esat (2007). *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ, Dîvân*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İBN KESİR Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (1394). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, C. III, 2. bs. Beyrut.
- İPEKTEN, Haluk (1974). *Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- İPEKTEN, Haluk (1990). *Nailî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1990). *Usûlî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İZBUDAK, Veled (1971). *Mevlâna, Mesnevî*, C. I-VI, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KAHRAMAN, Seyit Ali-DAĞLI, Yücel-DANKOFF, Robert (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî-X.Kitap, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu-Dizini*, İstanbul: YKY.
- KAHRAMAN, Seyit Ali-DAĞLI, Yücel (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî- III. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, İstanbul: YKY.
- KALKIŞIM, Muhsin (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (1996). *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir (1966). *Kanunî Sultân Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2003). *The Dîvân of Azmî-zâde Hâletî*, Harvard University.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemînî-zâde Mustafa Sâmî, Dîvân*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı-Tenkitledi Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜLEKÇİ, Numan-KARABEY, Turgut (1997). *Dîvân, Erzurumlu İbrâhîm Hakkı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- MACİT, Muhsin (1997). *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- MERMER, Ahmet (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- MİRAS, Kâmil (1982). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C. VI, 6. bs., Ankara.
- ONAY, A. Talât (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, hzl. Cemâl Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1996). *Âdile Sultan Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'î Dîvânı (Metin- Gramer-Tıpkı Basım)*, C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mürsel-ÖRS, Derya (2000). *Mütercim Âsum Efendi, Burhân-ı Kâtu'*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PAYDAŞ, Kazım (2004). "Akkoyunlular Döneminde Ticaret", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 36, Ankara, s. 213-223.
- ŞEMSEDDİN Sâmî (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. 1-6, Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- TARLAN, Ali Nihad (1967). *Zâtî Divanı*, C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1970). *Zâtî Divanı*, C. 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- TARLAN, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (2005). *Ahmet Paşa Dîvanı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TOKMAK, A. Naci (1996). “Hâcû-yı Kirmânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 14, s. 520–521.
- TULUM, Mertol-TANYERİ, M. Ali (1977). *Nev’î, Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TURAN, Selami (2009). “Necâfî Beğ’in Şiirlerinde Yer Adları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 220, Aralık, s. 135–154.
- UZUN, Şerife (2008). “Cem Sultan’ın Türkçe Divanı’nda Hacca Dair Unsurlar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24-Güz, Konya, s. 177–186.
- ÜNAL, İ. Hakkı (2000). “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve Hayru’l-Buldan Risalesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 41, Ankara, s. 67–90.
- ÜRÜN, Ahmet Kâzım (2003). “Edebiyat ve Ticaretin Buluştuğu Noktalar Panayırlardan Günümüz Fuarlarına”, *Nüşa*, Y.III, S. 10, Yaz, s. 161–165.
- ÜZGÖR, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- WILSKI, Hans, “Venedik Duka Altınlarına Osmanlılar Tarafından Vurulan ‘Sah’ Damgası”, www.turknumismatik.org.tr.
- YAVUZ, Orhan (2002). *Kansu Gavri’nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- YAZAR, Sadık (2006). *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ZÜLFE, Ömer (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikâ ve Şiirleri*, Ankara: Edebiyat.